

Landgoed Den Treek en de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort: Nauw verbonden burenen. Deel III

Deze bijdrage gaat over de historische verbintenis van het Landgoed Den Treek-Henschoten met de gedenkplaats van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Het uitgestrekte bijna 2000 hectaren grote landgoed Den Treek-Henschoten ligt op de overgang van de Utrechtse Heuvelrug naar de Gelderse Vallei op het grondgebied van de gemeenten Leusden, Maarn, Woudenberg en Zeist. Aan dit landgoed is onverbrekkelijk de naam van de familie De Beaufort verbonden.

In 1807 kocht Willem Hendrik de Beaufort (1775-1829) van Jan Andries du Bois de buitenplaats Den Treek te Leusden.(1) Een eerste van een lange reeks aankopen en verwervingen. Deze Willem Hendrik stak al zijn energie in de bossen en toen bestaande landerijen. Hij verving een al eeuwenoude bouwvallige boerderij voor een statig landhuis, legde vijverpartijen aan en begon met de ontginning van heidevelden.(2) De Beaufort vergrootte het bezit door een nieuwe aankoop en de waarde ervan door de toepassing van nieuwe landbouwkundige methoden.(3) Zijn kinderen en kleinkinderen, die eveneens sterke belangstelling hadden voor land- en bosbouw, breidden het grondbezit verder uit.(4) Dat gebeurde voornamelijk aan het einde van de negentiende eeuw, met het vrijkomen van de gemeenschappelijke gronden van de 'Marke de Leusderberg'.(5) Vanaf dat moment had de bosbouw de overhand. In het landschap, waarin gewoond, gewerkt en gerecreëerd wordt, is dit nog steeds goed zichtbaar.

Jhr. Willem Hendrik de Beaufort

Een van de opvolgende zonen van het geslacht De Beaufort werd op 18 mei 1881 geboren. Willem Hendrik de Beaufort - W.H. - zoals hij in de familie- en vriendenkring werd genoemd, was het negende kind van J.B. de Beaufort en diens echtgenote, jkvr. Cornelia Maria van Asch van Wijck.(6) Aanvankelijk groeide W.H. op in en rond het landhuis Laanzicht te Woudenberg. De sfeer in het gezin, waarin Franse gouvernantes zich over de kinderen ontfermden, was vrolijk en gezellig. Er was veel aandacht voor muziek, toneel en gedichten. W.H., die een aangeboren passie had voor kunst en cultuur, speelde cello en bezat een omvangrijke platencollectie. Na eerst een Amersfoortse school bezocht te hebben, werd de jongen rond zijn tiende jaar op de kostschool van het echtpaar Willem en Ella Jansen in Utrecht geplaatst. In deze plaats doorliep W.H. de lagere school en de vijfjarige Rijks Hogere Burgerschool.

Willem Hendrik had een aangeboren liefde voor de natuur, was geen stedeling en had gedurig heimwee naar zijn vaders gronden. In zijn vrije tijd bezocht hij de uitgebreide kring van ooms, tantes en kennissen. Iedere gelegenheid benutte hij om over de velden en door de bossen rondom de stad Utrecht en op de landgoederen van zijn familie te wandelen. Op zijn vaders landgoed, Henschoten, leerde hij de kunst en de smaak van het jagen. Daar schoot W.H. op 14-jarige leeftijd voor het eerst met een jachtgeweer.(7) In familieverband nam hij regelmatig deel aan de jacht. W.H., bij wie zich een sterke affiniteit voor de jachtsport ontwikkelde, vond de jachtpartijen op Henschoten en Den Treek telkens weer een belevenis.

De Königliche Sächsische Forstakademie Tharandt

Rond de eeuwwisseling stond in ons land het bosbouwonderwijs nog in de kinderschoenen. Daarom schreef de jonge De Beaufort zich in mei 1902 in op de Königliche Sächsische Forstakademie Tharandt.(8) Aanvankelijk beleefde hij veel plezier en voldoening aan de colleges die vooral gericht waren op de praktijk, demonstraties, excursies en jagen. De natuur maakte een geweldige indruk op hem. Kort na zijn aankomst in juni 1902 schreef hij zijn ouders: "t Is hier waarlijk een plekje aarde door de natuur met voorliefde bedeed, hier koele bosschen, met statige fijn- en zilversparren, en daar tusschendoor slanke berkenstammen, en onder een machtig woud van boomvarens en boschbessen...".

Echter: in de loop van 1902 viel het leven hem almaar zwaarder en boeiden de colleges W.H. steeds minder. Nadat in november een geliefde professor overleed, kreeg W.H. in januari 1903 een flauwte en enige tijd later spijsverteringsproblemen. De diagnose: overspannen zenuwen en bloedarmoede. Een tijd kon hij geen colleges volgen en gedurende drukke periodes, zoals bij examens, voelde hij zich onzeker. W.H. verweet zichzelf een oude fout. Gebrek aan wilskracht, die hem naar zijn mening ervan weerhield om zich geheel en al in de arbeid te werpen. Even na zijn 23^e verjaardag overpeinste hij in een brief aan zijn ouders de zin van zijn leven.

Zijn omgeving mocht hem dan als een, soms harde, werker zien, hijzelf vond zich meer een idealist, en miste naar eigen inzicht nog de gedrevenheid, het 'heilige vuur', voor het werk. Het liefst verdroomde W.H. zijn tijd door verdieping in muziek of gedichten en mijmering in velden en bossen. Maar toch: in maart 1905 studeerde hij met goede resultaten af, waarop W.H. besloot bij het Staatsbosbeheer te gaan werken. Om zich verder te kunnen bekwamen, meldde hij zich aan bij de Rijks Hogere Land-, en Tuin- en Bosbouwschool in Wageningen. Op deze opleiding liet W.H. zich in januari 1907 als toehoorder inschrijven voor de cursus Nederlandse Bosbouw. Tussen september 1906 en april 1907 werkte hij voor Staatsbosbeheer in de duinen van Schoorl, op Texel, in de bossen rondom Breda en op de stuifzanden bij Kootwijk. In april 1907 liet hij E.D. van Dissel, het hoofd van Staatsbosbeheer, weten af te zien van een baan bij deze dienst, om op verzoek van zijn vader het familielandgoed Henschoten te gaan beheren. Hoewel Van Dissel het betreurde dat W.H. voor Staatsbosbeheer verloren ging, juichte hij diens besluit toe om particulier houtvester te worden. Als zodanig bleef W.H. een groot deel van zijn leven de landgoederen van zijn familie beheren.

't Schoutenhuis

In juli 1908 startte W.H. voor zijn beheerstaken in Woudenberg een kantoor. In het pand waren behalve zijn eigen kantoor, Kantoor Boschbeheer Woudenberg, ook dat van de Boerenleenbank en de lokale landbouwvereniging ondergebracht.(9) In augustus 1908 werd de NV Woudenbergse Bos- en Landexploitatie Maatschappij opgericht.(10) De onderneming exploiteerde de bossen en landerijen van het landgoed Henschoten, de hofstede De Meent en het logement en monument De Pyramide. W.H. werd benoemd tot directeur en omstreeks dezelfde tijd ook tot beheerder van het landgoed Den Treek van zijn oom en naamgenoot Willem Hendrik de Beaufort.(11) In 1918 overleed zijn oom. W.H. hield de erfgenamen, die het landgoed niet wilden verdelen, twee mogelijkheden voor. Er werd besloten voor de oprichting van een naamloze vennootschap, waarna het landbezit werd omgezet in aandelen. W.H., gedreven en met kennis van zaken, verdedigde tegenover zijn neven en nichten het belang van een goed rendement van de vennootschap en pleitte voor een gedegen en zakelijke bedrijfsvoering op het landgoed Den Treek.(12) De aanbevelingen van W.H. vielen in goede aarde bij de eigenaren van Den Treek, wat in 1919 uitmondde in de oprichting van NV Landgoed Den Treek.(13) W.H. was nu directeur van twee familievennootschappen, Henschoten en Den Treek en zou pas in 1962, op 81-jarige leeftijd, aftreden.

W.H. bleef zich gedurende zijn hele leven inzetten voor het behoud van de landgoederen Henschoten en Den Treek. Gaandeweg de tijd veranderden de doelstellingen van de familievennootschappen. De instandhouding van de landgoederen en het natuurschoon werden steeds bepalender. Omdat bosbouw in een groter gebied meer kans gaf op goede en regelmatige opbrengsten, was het W.H. 's grote wens, dat beide vennootschappen zouden fuseren. In 1919 was de tijd daarvoor nog niet rijp. Een smalle strook grond, eigendom van jhr. G.W.J. Hoof van Geerestein, scheidde de landgoederen. Aanvankelijk stond geldgebrek de aankoop in de weg. Pas in de periode 1933 - 1935 kon de overdracht plaatsvinden, waardoor er een aaneengesloten gebied ontstond.(14)

Het werk nam zo toe dat het oude gebouw niet meer voldeed. In oktober 1912 kocht W.H. 't Schoutenhuis in de Voorstraat, de voormalige woning van de schout van Woudenberg en liet dit pand met behulp van architect J.F.L. Frowein in oude stijl herbouwen. Na voltooiing daarvan nam W.H. in maart 1915 't Schoutenhuis als beheerskantoor in gebruik.(15) In mei 1908 werd W.H. secretaris van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels. In die functie hield W.H. zich voornamelijk bezig met het propageren van de vogelbescherming.(16) Hij reisde het hele land door en kreeg steun van de natuurpedagoog en onderwijzer Jac. P. Thijssen en vogelfotograaf Ad Burdet. Thijssen hield niet alleen lezingen, maar schreef ook brochures voor de vereniging. Burdet stelde zijn lichtbeelden en foto's voor de lezingen van Thijssen en W.H. ter beschikking. W.H., een talentvolle spreker, trok volle zalen en wist zijn toehoorders enorm te boeien. De werkzaamheden binnen de 'vogelwereld' breidden zich echter zodanig uit, dat hij in 1913 liet doorschemeren het secretariaat niet lang meer te kunnen vervullen. Een jaar later trad hij dan ook af.

W.H. die actief deelnam aan het maatschappelijk leven, huwde op 15 juli 1909 met Ada Wilhelmina van Eeghen.(17) Zijn politiek getinte redes en artikelen getuigen van een christelijke moraal, vaderlandsliefde en trouw aan Oranje. In december 1914 polst G.E.H. Tutten Nolthenius, opperhoutvester van Het Loo, W.H. voor de positie van houtvester van de houtvesterij Hoog-Soeren. Dat aanbod én het verzoek om intendant te worden van paleis Soestdijk, wijst W.H. van de hand.(18) Wel bleef W.H. de Koninklijke Houtvesterij op het gebied van jacht en bosbouw van advies dienen.

In december 1915 accepteerde hij het aanbod van Koningin Wilhelmina om hem te benoemen tot jagermeester in buitengewone dienst van Hare Majesteit. Het bleek vooral een erefunctie te zijn. W.H. nam na zijn benoeming geregeld als gast deel aan de hofjachten op Het Loo. In voorkomende gevallen adviseerde hij de beheerders van de Koninklijke Houtvesterijen over het faunabeheer. Op 14 december 1916 schoot W.H. zijn eerste hert op Het Loo, een oud teruggezet mannelijk hert. Hij schoot er op 80-jarige leeftijd ook zijn laatste hert. Hoewel hij enthousiast aan jachten deelnam, is W.H. geen fanatiek jager en laat hij de belangen van de land- en bosbouw en het natuurschoon prevaleren boven die van de jacht.(19)

Ir. A.F. Kuhn

Ook over zijn zakelijke carrière had hij niet te klagen. Aanvankelijk had het 'Kantoor Boschbeheer Woudenberg' weinig personeel en bezat het geen rechtspersoonlijkheid. Het werk nam gestaag toe en eind jaren twintig had het kantoor ongeveer 20 objecten onder beheer.(20) Nadat W.H. in 1924 een rentmeester, ir. A.F. Kuhn, in dienst nam, moderniseerde het kantoor snel. Er kwam een pensioenregeling en de boekhouding werd vereenvoudigd. Formeel was de onderneming eigendom en afhankelijk van één man en dus kwetsbaar. Vermoedelijk wist Kuhn zijn baas daarvan te overtuigen, want in augustus 1931 werd het bedrijf omgezet in een naamloze vennootschap, NV 't Schoutenhuis.(21) Haar specialisme was en is het voeren van de administraties en technisch beheer van landgoederen, bossen, landerijen en andere onroerende goederen.(22) W.H. was erg gesteld op Kuhn. Hij overleefde hem.(23)

De oprichting van Het Utrechts Landschap

Behoudens dat W.H. zich bedrijfsmatig met de natuur bezig hield, deed hij dat ook anderszins. W.H. verwierf niettegenstaande zijn inspanningen voor Vogelbescherming en Natuurmonumenten, echter de meeste waardering voor zijn provinciale natuurbeschermingswerk. In de herfst van 1924 vroegen jhr. G.F. van Tets, directeur van een exploitatiemaatschappij, en H. Cleyndert, planoloog, W.H. om een comité in de provincie op te richten. Dat moest, in samenwerking met Natuurmonumenten, de bedreigingen in het natuurschoon nauwlettend in de gaten gaan houden.(24) Een jaar later was onder voorzitterschap van W.H. het Provinciaal Utrechts Comité voor Natuurbehoud een feit. Bij W.H. rijpte het idee om een provinciale rechtspersoon op te richten, die de bedreigde natuurterreinen kon veiligstellen. Hoewel de Utrechtse commissaris der koningin zijn idee sympathiek vond, zag deze hierin geen taak voor de overheid. Pas na tussenkomst van de Utrechtse wethouder J.J. de Waal Malefijt, om de Eykensteinse Bossen te redden, kwam de commissaris in actie. In oktober 1926 beloofde de commissaris W.H. het initiatief te nemen tot de oprichting van een stichting. Daarbij werd ook de vice-voorzitter van Natuurmonumenten, Van

Tienhoven, bij de zaak betrokken. Deze ontwierp de statuten voor de nieuwe stichting, Het Utrechts Landschap, die in 1927 werd opgericht.(25) De stichting groeide uit tot een volwaardige bezitster van enige duizenden hectaren natuurgebied. Ook werd W.H. lid van het dagelijks en algemeen bestuur van de in 1935 opgerichte Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe.(26) Daarbij trad W.H. in 1930 ook nog toe tot de Raad van de Nederlandse Bosbouwvereniging en werd in 1937 daarvan de voorzitter.

Lid van Gedeputeerde Staten

In juli 1939 werd W.H. lid van Gedeputeerde Staten van de provincie Utrecht. Na een eerste samenstelling van zijn portefeuilles, wijzigde die zich in juli 1941 en werden dat waterschappen, waterstaat en openbare werken, jacht en visserij en landbouw.(27) De relatie tussen hem en de Commissaris der Koningin in Utrecht - L.H.N. Bosch ridder van Rosenthal - was goed.(28) In 1941 werd Bosch ridder van Rosenthal door de Duitsers als commissaris ontslagen. Nog in hetzelfde jaar vervingen de bezetters de colleges van Gedeputeerde Staten door bestuursraden. W.H. deelde zijn collega's in augustus mede dat hij slechts gedurende korte tijd wilde meewerken en weigerde een andere bestuursvorm te accepteren. In juli 1942 werd hij ontslagen. Twee collega's die dit ook overkwam, werden bovendien door de Duitsers als gijzelaar afgevoerd naar het kamp in St. Michielsgestel.(29) W.H. bleef dit lot bespaard en hij probeerde hen een hart onder de riem te steken. Hoewel hij zelf niet werd opgepakt, had de oorlog wel degelijk invloed op zijn werk en leven.

De oprichting van mobilisatiekamp De Boskamp

Het was maar weinig mensen ontgaan. In 1939 was de invloed van de naderende Tweede Wereldoorlog steeds meer voelbaar geworden. Nadat op 1 september Duitse troepen onverwachts Polen binnen waren gevallen, was op 3 september 1939 de Tweede Wereldoorlog begonnen. Hoewel de Nederlandse overheid een strikte neutraliteitspolitiek voerde en dat beleid gevechtshandelingen op eigen bodem moest voorkomen, werden die toch niet definitief uitgesloten. Op 24 augustus 1939 liepen de internationale spanningen zover op, dat de Nederlandse regering besloot tot een voormobilisatie.(30) Daarvoor aangeschreven onderdelen moesten de legering en verzorging gaan voorbereiden voor degenen, die ingeval van een mobilisatie zouden worden opgeroepen. Op maandag 28 augustus 1939 was het zover: de regering kondigde de algemene mobilisatie aan van leger en vloot.(31) De centrale ligging, de goede bereikbaarheid en de aanwezigheid van voldoende oefenterrein in de nabijheid maakte dat Amersfoort zich uitstekend leende voor het herbergen van een omvangrijk garnizoen.(32)

Om alle militairen te kunnen huisvesten die in het kader van de mobilisatie waren opgeroepen, liet het leger in en rond Amersfoort enige barakkenkampen bouwen.(33) Elke barak, zo schreef de commandant van het Nederlandse veldleger J.J.G. baron van Voorst tot Voorst in september 1939 voor, diende van `zeer eenvoudige aard en constructie` te zijn.(34) Het terrein aan de Appelweg, eigendom van de N.V. `Den Treek`, werd voor dit doel door het Rijk gevorderd. Op dit perceel net over de gemeentegrens bij Leusden, en bereikbaar via Laan 1914, werd in 1939 het barakkenkamp `De Boskamp` gebouwd door IV L.K. (4^e legerkorps) voor de legering van een bataljon Infanterie.(35) Al op 29/30 juli 1927 werd er betreffende dit perceel grond, in een gebied dat al in 1919 door de familie werd verkregen, een huurovereenkomst gesloten tussen Jhr. W.H. de Beaufort in zijn kwaliteit van directeur van de N.V. Landgoed "Den Treek" en het Ministerie van Defensie.(36) Het voorste deel ervan werd ingericht als sportterrein, een gedeelte achteraan de Appelweg kreeg als bestemming springterrein voor de paarden van de cavalerie. Vlak daarbij werd op het perceel grond, gelegen aan de Leusderweg, hoek Laan 1914 te Amersfoort en eigendom van die gemeente, terzelfdertijd voor twee compagnieën het kamp "Amsvorde" opgericht.(37) Van De Boskamp lag alleen de toegangspoort in de gemeente Amersfoort.(38) Voor beide terreinen werden door Defensie aan de eigenaren huurpenningen betaald.(39) Op het terrein aan de Appelweg werd in september 1939 door de Amersfoortse aannemers Hertzinger en Schimmel begonnen met de bouw van een aantal barakken.

De zoon van aannemer Hertzinger: de barakken moesten in drie maanden klaar zijn, de militairen moesten er vóór de winter in. Mijn vader en zijn compagnon Schimmel bouwden ze met ongeveer 70 man.(40) Eerst moest het bosachtige terrein worden kaalgemaakt. Daarna werden de betonfunderingen door de firma Salomons gelegd. Eenmaal gereed, vlogen er vliegtuigen over de gebouwen heen om te zien of ze zichtbaar waren vanuit de lucht. De onderkomens, helemaal van hout met ramen en een naar twee kanten schuin aflopend met asfalt bekleed dak, zijn toen zo goed het kon gecamoufleerd met takken en zo meer. Van binnen waren de wanden met board bekleed en daartegen weer hout. Dus maar een beetje geïsoleerd. Voor de verwarming was er één salamander-kachel per barak.(41) Achter elk daarvan stond een waskeet met een wastafel en de wc. Dus terecht volgens opdracht: `van zeer eenvoudige aard en constructie`. (42) Het mobilisatiekamp en daarop de gebouwen werden in gebruik genomen door het 1e Bataljon van het 16e Regiment infanterie.(43) Regimentscommandant was Luitenant-kolonel J. Visser, Bataljonscommandant Res. Kapitein Jacob Klaverstijn.(44)

De laatste maanden vrede

De soldaten in de regio lagen daar om het noordelijk deel van de Grebbelinie te kunnen verdedigen. Lijf, goed en plaats waren tastbaar, verder was veel ongewis. Er werd door de soldaten hard gewerkt aan loopgraven en houten of betonnen versterkingen. Ook oefenden zij met hun materiaal, voerden ze verkenningen uit en tastten door vizieren en verrekijkers heen de horizon af. De geest van defeatisme had plaats ingeruimd voor realiteitszin. De werkelijkheid van alle dag doordrong de gemiddelde soldaat van de noodzaak zich optimaal in te zetten voor de landsverdediging.(45) Het gevoel van saamhorigheid tussen de verschillende rangen was groot.(46) Op 15 september 1939 schreef Jan Mensink - die met zijn gezin tegenover de latere ingang van het Bewakingskamp (Amsvorde) woonde - in zijn dagboek, dat de Waterlinie gedeeltelijk onder water werd gezet. Er moesten toen zestig boeren verdwijnen en waar dat nodig werd gevonden, werden door artilleristen overal bommen omgezaagd.(47) Op 13 november kreeg Mensink volgens aantekeningen in zijn dagboek, een aanzegging dat bij oorlog of oorlogsgevaar alles moest worden ontruimd en dat zijn gezin dan zou moeten evacueren.(48)

Op donderdag 19 oktober stond er in de Amersfoortse Courant dat er in onderlinge samenwerking de laatste tijd werd gebouwd aan een luchtafweerpwapen rond de Keistad.(49) Maar goed dat dit gebeurde, want in begin maart 1940 werden boven Amersfoort enige

buitenlandse vliegtuigen waargenomen. Door de inzet van luchtafweergeschut en zoeklichten werden de toestellen uit het luchtruim verdreven.(50) De centrale ligging van ons land stond borg voor velerlei geruchten. Soms waren ze verklaarbaar, maar ook kwam het voor dat roddels met opzet door kwade geesten werden verspreid. Vanuit de overheid werd dan ook aangedrongen te waken tegen het helpen verbreiden van allerlei geruchten. In de bijdrage werden zowel burgers, als militairen gewezen op hun plicht gesprekken achterwege te laten over onderwerpen van militair belang, die door onbekenden konden worden opgevangen. In dagen als deze lag Nederland in de stormhoek en moest niet alleen een regering sterk zijn, maar, zo eindigde de bijdrage, ook de bevolking.(51)

Ontspanning

Aan ontspanning werd ook gedacht. Om daar gelegeerde militairen wat vertier te geven, werd het barakkenkamp een keer bezocht door de vertegenwoordiger van tabaksfabrikant fa. Niemeijer.(52) Toen om 19.53 uur het commando "vuur" werd gegeven, was dit een bevel te starten met een vreedzame actie. Het betrof een rookwedstrijd, die indertijd door de deelnemers zeer op prijs werd gesteld en door de tabaksfabrikant in deze periode ook regelmatig op andere legerplaatsen werd georganiseerd.(53) De 1e prijs won C. Fontijn, die kans zag zijn pijp tot 22.02 uur aan één stuk aan te houden. Op 11 augustus 1939 werd op het voorterrein van het Infanteriekazernecomplex aan de Leusderweg de finalewedstrijd, om het kampioenschap van het IVe legerkorps, gespeeld tussen de elftallen van het 7e R.I. uit Harderwijk en het in Amersfoort gelegeerde 16e R.I.. Harderwijk won met 2-0. 's Avonds was er een feest voor onderofficieren van verschillende regimenten in de fraai versierde en geillumineerde zaal van "De Valk".(54) Op dinsdag 9 januari 1940 organiseerden de drie muziekkorpsen van het 16^e R.I. een mars door de stad. Ieder van de drie korpsen was via een andere route naar de verzamelplaats bij Huize Heiligerberg komen marcheren. Daar aangekomen, werden ze opgewacht door de officieren van het regiment. Tegenover het bordes vanwaar de officieren toekeken, liet de dirigerende kapelmeester Pala de drie korpsen enige marsen ten gehore brengen en op het eind het Wilhelmus. Hierna zetten de muziekkorpsen hun mars door de stad voort tot bij het stadhuis, waar burgemeester mr. J.C. Graaf van Randwijk de muzikanten al stond op te wachten.(55) Die dag troseerden de kapelmeester Pala en zijn manschappen de vrieskou en trokken 's avonds naar de Hof om daar een taptoe uit te voeren. Het bekende "Wilt heden nu treden" maakte op iedere toeschouwer diepe indruk.(56) Zo draaide de wereld door. Nederlandse burgers die vanaf 7 maart 1940 de BBC konden volgen, werden in de Nederlandstalige nieuwsuitzendingen op de hoogte gehouden van de internationale ontwikkelingen.(57)

10 mei 1940, de overval op Nederland

In de vroege ochtend van 10 mei 1940, ± 03.00 uur, werden, zoals de meeste Nederlanders, ook de burgers van Amersfoort en omliggende plaatsen in hun slaap gestoord door een groot aantal overvliegende Duitse vliegtuigen en het gedreun van afweergeschut. De radioberichten van die ochtend bevestigden ieders bange vermoeden. De Nederlandse neutraliteit was geschonden, haar grenzen zonder oorlogsverklaring overschreden, ons land was in oorlog. Hoewel er de hele dag Duitse vliegtuigen overvlogen, was er op de avond van 10 mei in Amersfoort nog niets van gevechten te merken.(58) De volgende dag attendeerden om ± 11.00 uur voorposten van het 16^e R.I. hun commandant op vijandige wielrijderspatrouilles. Luitenant-kolonel J. Visser kreeg omstreeks 11.50 uur door dat de manschappen van het 16^e R.I. naar Leiden waren vertrokken en het 5e Grens-Bataljon was aangekomen in het barakkenkamp.(59) In Amersfoort kwam de eerste fase van een geplande evacuatie van inwoners op gang, om 17.00 uur gevolgd door de tweede. Uiteindelijk lieten 43.400 geëvacueerde burgers een nagenoeg onbewoonde stad achter, om pas na het bombardement op Rotterdam en de daarop volgende capitulatie, veelal vanuit een gastvrij Noord-Holland weer naar huis terug te keren.(60)

Het oorlogsgeweld kwam praktisch tegen de stadsgrens tot stilstand.(61) De Duitse aanval op Nederland werd uitgevoerd door legergroep B. De 227^e infanteriedivisie, onder leiding van generaal-majoor F. Zickwolff moest zich richten op het noordelijke deel van de Veluwe. De generaal, die in de nacht van 11 op 12 mei de IJssel was overgestoken, kreeg opdracht om via Barneveld en Amersfoort door te stoten naar Bilthoven. De gevechten die zijn manschappen in de ochtend van 12 mei met verkennende leden van het 3^e, 4^e en het 5^e eskadron van het 1^e Regiment huzaren leverden, wekten bij Zickwolff de indruk dat Amersfoort, pal achter de Grebbelinie, een van Nederlands belangrijkste verdedigingswerken, zeer sterk verdedigd werd en moeilijk zou zijn in te nemen.(62) Hij kwam tot de overtuiging dat een doorbraak bij Scherpenzeel gemakkelijker zou zijn, ook al omdat de inundaties daar beperkter waren en Renswoude al door de Duitsers was bezet. Na sterke aandrang werd zijn plan goedgekeurd en was het gevaar voor Amersfoort geweken. Toen op 13 mei de Duitsers bij de Grebbeberg doorbraken, ontstond het gevaar dat het 4^e Legerkorps zou worden ingesloten. Daarom werd besloten om na het invallen van de duisternis de manschappen terug te laten trekken. Dat gebeurde ordelijk, in alle stilte en onopgemerkt door de vijand. In gesloten rijen marcheerden de soldaten in de nacht van 13 op 14 mei tegen Laan 1914 omhoog en de Valleistelling uit. In de ochtend van de 14^e mei was de gehele stad en omgeving door hen verlaten.(63) 's Avonds kon iedereen over de radio de Nederlandse opperbevelhebber generaal Winkelman horen zeggen dat het Nederlandse leger had gecapituleerd.(64)

We hadden ons overgegeven en zouden het weten. Het zou ons allemaal gaan overkomen. Geknecht zijn, tegen de muur staan, gestaald blijven, ontworteld worden, haten en liefhebben, grenzeloos, Ich liebe dich en ik van jou, geloof of niet, moedig of laf. Geen mens kon vermoeden wat er zou gaan gebeuren. Wat destijds werd uitgedacht en denkbaar was. Nu, zoveel jaren later, zelfs met de gedocumenteerde feiten voor handen, lijkt veel daarvan nog steeds ondenkbaar. Maar, zoals gezegd, eerst moest het nog gaan gebeuren. Geschiedenis put nu eenmaal haar relaas uit de toekomst en wordt dan pas wat het is: het verhaal uit ons verleden.

Na de capitulatie

Na de capitulatie was ons land voor het eerst sinds anderhalve eeuw bezet.(65) Op zaterdag 18 mei benoemde Hitler zijn Rijksminister Dr. Arthur Seyss-Inquart tot Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied.(66) Het terrein waarop De Boskamp was ingericht, werd evenals andere eigendommen van de familie De Beaufort, zonder pardon door de Wehrmacht in beslag genomen.(67) Eerst voor eigen gebruik en deels voor de manschappen van de Opbouwdienst. Die ging op initiatief van Rijkscommissaris Dr. Arthur Seyss-Inquart op 15 juni 1940 van start. Wanneer soldaten en onderofficieren konden aantonen dat zij werk hadden, werden ze gedemobiliseerd. Zo niet, dan gingen ze verplicht in de Opbouwdienst om in Nederland de oorlogsschade aan b.v. bruggen, wegen en gebouwen te herstellen.

Ook werkloze dienstplichtigen die al naar huis gezonden waren, moesten zich melden voor de Opbouwdienst.(68) De Wehrmacht liet in het barakkencomplex Duitse troepen na hun strijd in België en Frankrijk op verhaal komen. De manschappen rustten uit en verzorgden ondertussen hun materiaal. Amersfoorters die dat indertijd opmerkten, zagen hen de hele dag bezig met het poetsen van auto's en oplappen van ander materieel. Het viel hen op dat er rond het kamp bomen werden omgehakt. Ook werden er door de Duitse Wehrmacht ten behoeve van op te richten bouwwerken op het terrein van De Boskamp, van de houtopslagplaats aan de Appelweg mijnhoutpalen weggehaald.(69) Soms gingen ze groepsgewijs naar de bioscoop of zomaar wat naar de binnenstad. Op zekere dag waren ze ineens verdwenen.(70) Per 1 oktober 1940 zegde Defensie het huurcontract dat eerder op 29/30 juli 1927 werd gesloten, eenzijdig op.(71)

Het Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort

Na de bezetting van Nederland kreeg Hans Albin Rauter op voordracht van Himmler, sinds 1933 de Reichsführer van de SS, zowel het gezag over de Nederlandse politie, als de hier gestationeerde eenheden van de SS en Sipo/SD. De hoofdtaak van de Sipo/SD was de bestrijding van de "Deutscheindlichkeit". Toen de illegaliteit groeide, en de Duitse acties daartegen steeds gericht werden uitgevoerd, werden hierdoor zoveel personen gearresteerd, dat de ruimte in de reguliere justitiële inrichtingen te beperkt bleek. Om alle gevangenen te kunnen opsluiten, werd door de leiding van de Sipo/SD besloten in Nederland gevangenenkampen te stichten.(72) Vooralsnog werd hiervoor het al bestaande barakkenkamp Schoorl gebruikt.(73) In het voorjaar van 1941 werd echter besloten om op een geschiktere plaats een ander gevangenenkamp in te richten. In mei 1941 viel de keuze op het voormalige mobilisatiekamp De Boskamp en werd besloten daarvan een concentratiekamp te maken.(74) De opbouw daarvan duurde tot augustus 1941. Eenmaal gereed, arriveerde op maandag 18 augustus 1941 de eerste groep van 195 gevangenen uit Schoorl.(75) Kamp Amersfoort kreeg de bestemming van Polizeiliches Durchgangslager en werd aangeduid als Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort.(76)

De zuidelijke helft aan de Appelweg werd bestemd voor het verblijf van de gevangenen.(77) Rond de gevangenenbarakken werd een tweeënhalve meter hoge dubbele prikkeldraadversperring aangebracht. Dit was het binnenkamp, waaromheen acht wachttorens waren gebouwd, uitgerust met zoeklicht, mitrailleur en telefoon.(78) De torens waren dag en nacht bezet met wachtposten, ontsnappen was praktisch onmogelijk. Rondom de rest van het kamp, waar ook op in beslaggenomen grond dekkingsloopgraven werden aangelegd, werd eveneens prikkeldraad gespannen.(79) Op het Kamp Amersfoort, met daaromheen vier wachttorens, stonden de barakken van de bewakings-SS.(80) Op de noordelijke helft bevonden zich ook de beruchte betonnen strafbunker en de kampadministratie: 'Abteilung III'. Op dit deel waren de 1^e compagnie, de stafcompagnie en het Wachtbataljon "Nordwest" gehuisvest. Het bewakingskamp, met een eigen dienstingang tegenover het huidige restaurant "Oud-Leusden", en het eigenlijke gevangenkamp lagen tegen elkaar aan en waren door een intern verbindingspad met elkaar verbonden. Het Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort was een feit.(81)

De bewaking ervan was in opdracht van Himmler in januari 1942 opgedragen aan het SS-Wachbataljon Nord-West, een speciale voor deze taak opgeleide eenheid.(82) Daarin werd opgenomen het oorspronkelijke Wachcommando van Kamp Amersfoort, gevormd uit de Stabskompanie.(83) Het Wachbataljon werd verdeeld in zes compagnieën, waarvan het 1e verantwoordelijk was voor de buitenbewaking van Kamp Amersfoort. Uit deze 1e compagnie werd een groep van 25 à 30 manschappen geselecteerd die als zogenaamde kamp-SS-ers binnen het gevangenkamp allerlei werkzaamheden verrichtten. Ze hebben zich zeer wreed gedragen en de meeste van hun slachtoffers voor hun leven verwond.(84) Tussen 1941 en 1945 zijn er in het kamp circa 35.000 mensen als beesten behandeld en 20.000 van hen werden op transport gesteld.(85) Niemand weet precies hoeveel mensen op deze plek zijn omgebracht. Het moeten er honderden zijn. Gedood, of bezwaken van honger, kou, ziekte of angst.(86) Er waren in het begin maar enkele mensen buiten het kamp die konden vermoeden wat daarbinnen gebeurde. Later veranderde dit. Het kamp lag destijds volkomen geïsoleerd in de bossen. De Leusderhei en omgeving waren in mei 1941 tot verboden gebied verklaard en op degenen die dit verbod negeerden, zou met scherp worden geschoten. Naar wat er werkelijk plaatsvond, kon men slechts gissen. Gaandeweg werden er van verschillende kanten initiatieven genomen om gevangenen voedsel te bezorgen. Toen het Rode Kruis, namens het hoofdbestuur uiteindelijk formeel vertegenwoordigd door mevrouw Loes H.M.A. van Overeem-Ziegenhart, de voedselhulp ging helpen organiseren, werd dat al gauw planmatig en structureel aangepakt.(87)

Evert Reemst

Een van de weinigen die kon weten hoe het er in het kamp aan toeling, was landbouwer Evert Reemst uit Leusden. De schillenboer van het PDA gebruikte het aardappelafval van het kamp als voer voor zijn varkens. Tenminste, wanneer er wat overbleef, want het meeste ervan aten de gevangenen zelf op als ze de kans kregen. De aanvankelijke reden dat Evert dwangarbeiders op zijn land toeliet, was dat hij daardoor van de Duitsers gelegenheid kreeg het aardappelafval uit het kamp te komen weghalen.(88) Zijn varkens hadden dit hard nodig. Al gauw werd Evert aangeklampt door gevangenen die hem vroegen een briefje het kamp uit te willen smokkelen. Vanaf dat moment nam Evert briefjes van gevangenen verstoppt onder de schillen mee het kamp uit. Eenmaal op de boerderij 't Wassende water' werden die door zijn vrouw gesorteerd en in nieuwe enveloppes gedaan. Aldoende werd de geur van lysol dat als ontsmettingsmiddel in het kamp werd gebruikt, gecamoufleerd en konden ze worden verzonden. Jans, de vrouw van Evert, zwaaide de scepter op de boerenhoeve en zorgde ervoor dat alles gesmeerd verliep. Zij kookte roggepap en wanneer de bewakers vonden dat een gevangene hard genoeg had gewerkt, mocht deze dat opeten.

Een van hen was Roel Veldman. Hij werd na zijn opsluiting in het kamp, ongeveer 13 augustus 1943, eerst een week of drie binnen het kamp tewerkgesteld en moest toen met Joden aan de schietbaan werken. In draagkisten zware stenen versjouwen. Vooral de Joden, van wie er toen nog veel in het kamp waren, werden verschrikkelijk afgebeuld. Hierna werd Roel ingedeeld bij het boerencommando, een man of vijftien, dat werkte op het land van Evert. Toen Evert hem voor het eerst zag, vertelde Roel dat hij een boerenzoon was. Roel kon melken. Toen Evert daarop tegen de Duitsers zei, dat hij een melker nodig had, werd dit aanvankelijk geweigerd. Heel typerend voor Evert was daarop diens reactie: "zet ons dan allemaal maar tegen de muur". De boer was voor de duvel niet bang. Hierop trokken de Duitsers hun afwijzing in en vanaf dat moment hielp Roel de koeien melken. Op zijn bouwland werkten sterk vermagerde gevangenen en het kwam voor dat Evert een ontmoeting organiseerde tussen een van hen en diens vrouw.(89) Met het smoesje dat een van hen Roel moest helpen op de boerderij, haalde Evert de bewuste gevangene dan uit de groep, waarna hij het echtpaar vervolgens de gelegenheid gaf even met elkaar alleen te zijn.(90) Roel werkte ongeveer twee weken op het land van Evert en werd toen weer binnen het kamp te werk gesteld. Hij werd op 13 november op transport gesteld naar Berlijn.(91) Omdat hij gevangenen op zijn land liet werken, werd Evert na afloop van de

oorlog door onwetenden beschuldigd van collaboratie en door leden van de Binnenlandse Strijdkrachten opgepakt. Gelukkig wist het plaatselijke hoofd van de BS, tandarts Heideman, van zijn activiteiten en was door diens tussenkomst Evert binnen vier uur weer terug op zijn boerderij. In drie afzonderlijke brieven werd Evert Reemst na de bevrijding vrijgepleit van collaboratie met de Duitsers.(92)

De nadagen van het PDA

6 juni 1944 - D-Day. De geallieerde landing op de Franse kust. 5 september - Dolle Dinsdag.(93) 17 september - Operatie Market Garden. Luchtlandingen bij Arnhem, gestrand in verraad, een brug te ver. Winter '44-'45 - Het Ardennenoffensief. 8 februari 1945 - Vanuit het defensief ging voor de lente uit de geallieerde opmars van start. Al moest er nog veel strijd geleverd worden, de grote oorlog in de Oude Wereld liep naar z'n eind. Op 8 maart 1945 werden er op de schietbaan van het PDA nog 49 gevangenen doodgeschoten.(94) Op 15 maart vertrok het laatste transport van 250 gevangenen met bestemming Neuengamme. Tachtig procent van hen bezweek. Half maart 1945 zetten de geallieerden een groot lenteoffensief in tegen de Duitsers. Ook de strijd op ons grondgebied laaide weer op. De geruchten maakten de Duitsers nerveus en op 19 maart werd voor het Kamp de alarmtoestand afgekondigd. Auto's werden startklaar gemaakt en aanwezige dossiers massaal verbrand. Begin april werden 120 mannen, hoofdzakelijk zieken, ontslagen en door het Rode Kruis naar Utrecht gebracht. Vijfhonderd landwachters die omstreeks 11 april het Kamp waren binnengebracht, waren op 15 april al weer vertrokken.

De overname van het kamp door het Rode Kruis

Omstreeks deze tijd begon mevrouw Van Overeem maatregelen te nemen voor de overname van het kamp.(95) Daartoe werden op 15 april de laatste voorbereidingen gestart. Ondergronds was er al enige maanden overleg geweest met illegale werkers en vertrouwde 'prominenten' van het kamp. In de week van 16 tot 21 april werd een groot gedeelte van de gevangenen uit het PDA ontslagen, uitgezonderd zeventig 'zware gevallen' en 13 gegijzelden. Zij werden onder leiding van Kotälla naar de Scheveningse gevangenis overgebracht, als dekmantel bij de vlucht van de kampbeulen. Van de ontslagen gevangenen waren de meesten door ondervoeding niet in staat te voet naar hun families terug te keren. De door het hoofd der dienst genomen maatregelen bleken van enorm veel waarde. De in Amersfoort verzamelde geroutineerde helpers hielpen gevangenen overbrengen naar ondermeer ziekenhuizen in Utrecht en Amsterdam.

In die dagen had mevrouw Van Overeem contact met SS-Brigadeführer en General-Major der Polizei Schöngarth, die haar een op 19 april 1945 gedateerd document liet brengen, waarin de overdracht van het kamp aan haar als vertegenwoordigster van het Rode Kruis was geregeld.(96) Daadwerkelijk droeg de Duitse commandant Berg het kamp op 20 april aan het Rode Kruis over. Nadat hij om 21.00 uur in gezelschap van zijn secretaresse en staf van het kamp was weggereden, hees Jacques van der Heijden binnen enkele ogenblikken de Rode Kruisvlag bij de hoofdpoot. Nog dezelfde avond hield mevrouw Van Overeem een toespraak tot alle kampbewoners. Hierna werd een minuut stilte in acht genomen om de velen die hun leven op deze plaats hadden gelaten, te gedenken. Vanaf toen heette het kamp niet meer Polizeiliches Durchgangslager, maar Rode Kruiskamp.(97) Op de avond van 4 mei kon er officieel worden aangekondigd dat de capitulatie de volgende dag om 08.00 uur een feit zou zijn en de oorlog ten einde. Op 5 mei om 07.45 uur hield mevrouw van Overeem een toespraak, waarna om ± 08.00 uur de vlag werd gehesen, waarbij allen het Wilhelmus zongen. Niemand mocht toen nog weg. Misschien dat een enkeling die in de buurt woonde er tussenuit kneep, maar dat gebeurde niet massaal.

De eerste geallieerden in het Kamp

Op 7 mei reden er onder luid gejuich twee oorlogscorrespondenten van de 1^e Canadese legergroep door de poort, in de namiddag gevolgd door de eerste twee pantserwagens en een paar andere Canadese legerauto's. Op foto's en films is te zien hoe iedereen die daartoe in staat was, uitliep bij de komst van de Canadese pantserwagens. Aan hen droeg mevrouw Van Overeem officieel het kamp over. 's Middags arriveerden er een aantal Engelse officieren en twee artsen in het kamp. Ze inspecteerden het hele kamp en namen vooral de hygiënische omstandigheden goed in ogenschouw. Burgers die zich daarvoor vrijwillig aanmeldden, waaronder leden van de U.V.V. (Unie van Vrijwilligers) en padvindsters, hielpen het kamp schoon te maken. Mevrouw Mien ter Horst- van de Rotte herinnert zich hoe zij met schroom, maar vooral ook met een gevoel van ontsteltenis en wezenlijke angst tussen andere vrijwilligers op de hoofdpoot toeliep. Ze wist dat wat ze zou gaan zien en ervaren haar totaal onbekend zou zijn. De jonge mensen hebben nooit van hun leven de nog aanwezige, totaal vermagerde mensen kunnen vergeten. Netzomin als de opgedane indruk van de omstandigheden waaronder de gevangenen geleefd hadden. Het kamp was totaal vervuld: alles was even smerig en zat onder de modder en troep. Het stikte van de luizen en vlooien.(98) En dat alles dicht in hun buurt. Mevrouw Ter Horst heeft over wat zij zag wel altijd kunnen praten, maar nadien nooit echt goed woorden kunnen geven.(99)

Pas na 7 mei, nadat de geestelijke verzorging op peil was gebracht en de inwendige organisatie geregeld, werd voor de zieken en invaliden die in het westen van het land woonden, vervoer geregeld. Voor hen werden Engelse Rode Kruis-auto's geleend van een Engelse geneeskundige compagnie, die aan de Canadezen was toegevoegd. Daarin werden de bevrijde gevangenen, mits zij over de verplichte pas en een gezondheidsverklaring beschikten, na 8 mei 1945 naar hun woonsteden en verblijfplaatsen vervoerd, terwijl anderen werden opgenomen in een ziekenhuis te Amersfoort.(100) Het zou nog een tijd duren voor de laatste gevangenen in staat waren te vertrekken.(101) Hun lichamelijke conditie was daarvoor te slecht en ook onvoldoende vervoerscapaciteit was hier debet aan. Gevangenen die nog te zwak waren, konden op krachten komen in een woning van het Rode Kruis in de Soembastraat of in het kamp zelf. Mevrouw Van Overeem bleef tot de laatste gevangene vertrokken was en zou daarna het repatriëringskamp vorm geven. Daarin werden uit Duitse kampen terugkerende gevangenen opgevangen. Door het Militair Gezag werd zij als commandante aangewezen in de rang van majoor.(102) Op 8 mei leverden de Duitsers hun wapens in. Spoedig na de bevrijding werd rond het kamp begonnen met het zoeken naar graven.(103) Er werden honderden lichamen opgegraven, waarvan er velen werden herbegraven op Amersfoortse begraafplaats Rusthof.

Bewarings- en Verblijfskamp Laan 1914

Op 1 september 1945 werd het kamp door het Militaire Gezag overgedragen aan Cees van Zwol. Hij was vanaf dat moment de commandant van het Bewarings- en Verblijfskamp Laan 1914, zoals De Boskamp vanaf toen heette.(104) Het Bewarings- en Verblijfskamp viel onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Justitie en werd gebruikt om NSB-ers en collaborateurs in op te

sluiten, of mensen die al dan niet terecht anderszins van vijandig gezinde daden verdacht werden. Nadat de laatste concentratiekampgevangenen het kamp hadden verlaten, werden - om bijtjesdag te voorkomen - zo snel mogelijk alle NSB-ers en collaborateurs opgepakt. Al spoedig zaten er 2.500 mannen en duizend vrouwen en kinderen gevangen. Daarbij waren ook geïnterneerden die vanuit de overvolle Bernhardkazerne werden overgeplaatst naar het barakkenkamp.(105) Mannen in het zuidelijk gelegen deel, het voormalige gevangenkamp aan de Appelweg, de vrouwen en kinderen in de noordelijke helft, waar eerder de SS-ers gehuisvest waren, aan de Laan 1914, Kamp Amsvorde. (106) Net als in gelijksoortige andere kampen, zouden volgens dr. H.W. van der Vaart Smit, overigens zonder nu een feitelijk en getalsmatig vergelijk te maken, ook in het Amersfoortse kamp wantoestanden zijn voorkomen. (107)

Lang niet iedereen die opgepakt en gevangen werd gezet trof of had schuld. Een niet onaanzienlijk deel daarvan kwam enkel voort uit de collectieve waan van die tijd, zoals dergelijke en andere maatschappelijke dwalingen ook nu nog in allerlei vormen voorkomen. Een bisschoppelijke brief, die op zondag 11 augustus 1946 in de katholieke kerken werd voorgelezen, riep over de schouderaars van gelovigen heen, de hele bevolking op tot bezinning en clementie.(108) Op dinsdag 13 augustus 1946 antwoordde de minister van Justitie op vragen van de heer J.J. (Koos) Vormink, dat hij van oordeel was dat het vraagstuk der politieke delinquenten op korte termijn er een moest worden van berechting alleen.(109) Door te nemen maatregelen verwachtte de minister dat het aantal delinquenten teruggebracht kon worden tot 25.000.(110) Met deze massale vrijlating werd in het najaar van 1946 ook een aantal bewarings- en interneringskampen overbodig.(111) Mishandelingen. Niet iedereen deed dit, niet allen overkwam dat. Maar het is gebeurd en zoals pater J. van Kilsdonk in januari 1970 schreef: het is wáár en soms nog erger.(112) Wanneer de ratio zich verliest in emotie, is dat in voorkomende gevallen te begrijpen, maar met niets valt het schenden van mensenrechten goed te praten. Op uitzonderingen na, ligt dat vast in ieders geweten.

De overdracht van het Bewarings- en Verblijfkamp van het Ministerie van Justitie aan het Ministerie van Defensie

Op 12 augustus 1946 schrijft het gemeentebestuur van Amersfoort bij monde van waarnemend burgemeester A.J. Spiekermann aan de minister van Oorlog, dat aan haar bekend is geworden dat binnenkort huisvesting moet worden verschaft aan de gezinnen van ongeveer 400 politieke gedetineerden.(113) Dit is voor het Amersfoortse gemeentebestuur een gegronde reden om in de betreffende brief een dwingend beroep te doen op de bewindsman om het intussen aan Laan 1914 gelegen ontruimde en aan Defensie overgedragen vrouwenkamp (114) aan de gemeente toe te wijzen.(115) De vrouwen waren eerder overgeplaatst naar fort De Bilt en naar Weesp, omdat men het beter vond hen in afzonderlijke kampen onder te brengen.(116) De heersende grote woningnood liet zich nog eens extra gelden, omdat de regering een groot aantal gedetineerden had vrijgelaten. Voor het gemeentebestuur, dat eerder ruim 200 gezinnen met deze justitiële achtergrond al wel of nog niet van huisvesting had voorzien, betekende dit dat er binnen haar gemeentegrenzen nog eens extra huisvesting gezocht moest worden voor 190 uit de groep van 400 van dergelijke gezinnen. Gezien de grote woningnood, een haast onmogelijke opgave. Het voorstel om althans 50 gezinnen onder toezicht van sociale werkers te huisvesten in de barakken van het opgeheven vrouwenkamp en zo gelijk een herintegratie mogelijk te maken, werd echter niet gehonoreerd.

In zijn reactie, d.d. 4 september 1946, schreef generaal-majoor J. Zwart, het Hoofd van de Dienst der Genie, dat het kamp aan de Appelweg, het z.g. mannenkamp, ongeveer 15 september 1946 door de gedetineerden zou worden ontruimd. Verder bleek dat het kamp intussen was opgenomen in het legeringsschema van de lichte 1946 en medio september voor legering van troepen in gebruik moest worden genomen. Kamp Amsvorde, het z.g. vrouwenkamp, zou voorlopig nog niet aan het Ministerie van Justitie worden vrijgegeven. Het was als ziekenverblijf voor NSB-ers ingericht en kon pas door de geïnterneerden worden ontruimd, nadat het in het kamp bij Millingen in te richten ziekenverblijf gereed zou zijn. Omdat de Duitse kazerne te Wezep niet beschikbaar kwam, zou kamp Amsvorde in het legeringsschema van 1946 worden opgenomen om te dienen als reserve-legeringsruimte, of in geval van een te grote legeringsdichtheid in een of enkele andere kazernes die te verminderen. De brief van generaal-majoor Zwart werd nog eens extra bekrachtigd door een aantekening van de Chef van de Generale Staf. Daarin liet deze blijken dat naar zijn mening geen enkele legeringsruimte aan de Koninklijke Landmacht mocht worden onttrokken.(117) Een en ander werd bevestigd in een brief van het Ministerie van Oorlog aan B & W van Amersfoort, d.d. 24 september 1946.(118) Op 22 augustus 1946 schreef W.H. een brief naar de eerst aangewezen Ingenieur der Genie, majoor J.C. Stumphius. Hierin verzocht W.H. hem om in verband met de aanstaande wijzigingen in gebruik van het kamp, dit in omvang terug te brengen tot het eigenlijke barakkenkamp. Het omliggende bouwlandbedrijf met daarbij alle in gebruik zijnde terreinen ten noordwesten, of: noordwestelijk van de Appelweg, waaronder de schietbaan, konden dan teruggegeven worden aan en weer ter beschikking komen van de eigenaar ervan, N.V. Landgoed "Den Treek".

Jhr. Willem Hendrik de Beaufort

Gedurende de bezettingstijd stelde W.H. zich voorzichtig op en speelde geen vooraanstaande rol in het verzet. W.H. hield zich in die periode voornamelijk bezig met de ruimtelijke en bestuurlijke inrichting van de Gelderse Vallei.(119) De gespannen internationale situatie en de mobilisatie van het Nederlandse leger pakten nadelig uit voor het Nationale Park De Hoge Veluwe. De stichting moest in het najaar van 1939 fors bezuinigen. Tijdens de bezettingsperiode adviseerde W.H. het Parkbestuur bij haar moeilijke onderhandelingen met de Duitsers over het wildbeheer. Duitse militairen jaagden geregeld in het Park. Na de oorlog verklaarde W.H. dat de jachtcijfers van de Hoge Veluwe in de periode 1940-1945 werden verbloemd om de bezetter om de tuin te leiden. Toch kon ook hij niet verhinderen dat de wildstand in het Park onder de oorlogssituatie sterk leed. W.H., die in 1937 voorzitter werd van de Raad van de Nederlandse Bosbouwvereniging, had in die functie weinig gelegenheid om zijn stempel te drukken op het beleid van de Raad. Toen de Duitsers ons land drie jaar na zijn benoeming bezet hadden, drongen zij al snel aan op een eenhoofdige leiding voor het bosbouwwezen in Nederland. In juni 1943 werd tot grote ontsteltenis van W.H. de Bosbouwraad opgeheven.(120) Een aantal taken van de Bosraad ging over naar het Staatstoezicht op de Bossen. Het hoofd van de afdeling Particulier Bosbezit van deze dienst hield in het geheim ruggespraak met W.H. over de wijze waarop de bossen in Nederland tegen de Duitse eisen voor houtleveranties zouden kunnen worden beschermd.

Jhr. Binnert Philip de Beaufort

Terwijl W.H. zich in die periode met deze en andere zaken bezig hield, verging het twee van zijn neven totaal anders. De ongehuwde student Jhr. Binnert Philip de Beaufort (17-08-1919 te Arnhem), werd na de capitulatie in mei 1940 adjudant van de commandant van de kort daarvoor opgerichte Ordedienst in Wageningen.(121) Voor L.A.R.J. (Lodo) van Hamel verrichtte hij in september en de eerste twee weken van oktober economische en militaire spionageactiviteiten.(122) Deze taak nam Binnert nog serieuzer, toen Van Hamel in juni 1941 als een der eerste verzetsmensen werd gefusilleerd.(123) In oktober 1942 vroeg zijn vriend Christian C.C. (Kees) Dutilh, student astronomie in Leiden en leider van de spionagegroep-Kees, aan Binnert een aantal (door fotograaf Carel A. Blazer vervaardigde) microfilms van belangrijke documenten naar Zwitserland te brengen en vandaar naar Engeland.(124) Op 4 november 1942 begon Binnert in gezelschap van de journalist P.M. (Mathieu) Smedts en de Duits-Joodse Anja Horowitz aan de reis.(125) Nog diezelfde avond arriveerde het drietal op het adres Johannalaan 13 in Brussel. Daar vernamen zij van de Nederlander A. (Dries) Ekker - die in deze periode met o.a. Henk E. Pelser (126) een vluchtroute voor Joden bezig was op te zetten - dat de illegale lijn via Besançon (Frankrijk) naar Zwitserland kort daarvoor was opgerold.(127)

Na een ontmoeting met Pelser in een café, Madou, ging het drietal met Pelser naar een contact van hem, ene Meesters. Pelser had diens adres gekregen van zijn verzetsvriend Jan Meijer, die evenals Parool-voorman Wim van Norden bevriend scheen te zijn met Meesters.(128) Ten huize van deze Meesters in de Rue Leonardi da Vinci ontmoette het viertal een zekere dr. Bodens, die zich liet voorstellen als een topman uit het Limburgs verzet. Aan het eind van het gesprek werd afgesproken de ontmoeting de volgende dag voort te zetten. Omdat het al laat was, bood dr. Bodens aan het viertal met zijn auto naar huis te brengen. Onderweg daarheen stopte Bodens de auto en vroeg aan Henk Pelser een brief voor hem in een brievenbus te willen doen. Toen Pelser was uitgestapt, brak de hel los en werd iedereen door Duitsers gearresteerd. Pelser zag kans zich in een portiek te verstoppen en nadat de auto's met inzittenden waren verder gereden, probeerde hij tevergeefs vanuit een telefooncel contact te krijgen met Meesters en lichtte vervolgens vanuit dezelfde cel Dries Ekker in en vernietigde zij alle bewijsmateriaal.(129) Alles was doorgestoken kaart en Meesters (alias Van Poppel) en dr. Bodens hadden hun rol als provocateur goed gespeeld.(130) Na een "hard verhoor" werden Binnert de Beaufort en Anja Horowitz overgebracht naar de "Vogelenkooi": bijnaam van de Brusselse gevangenis St. Gilles.(131) De gevangenis in Brussel was equivalent aan het Oranjestad in Scheveningen. Een verzamelplaats voor politieke gevangenen.(132)

Na ongeveer tien dagen werd Binnert overgebracht naar de strafgevangenis in Scheveningen en daar opgesloten tussen de vier kale muren van cel 551. Hij verbleef aanvankelijk in 'Eenzelhaft' en onderging zowel 's nachts, als overdag tientallen zware verhoren. Vaak gebeurde dit in ruimtes aan het Binnenhof, afgenomen door Binnenhofridders, zoals hij ze noemde. Binnert zweeg volhardend en wist hierdoor het doodvonnis van vijf van zijn vrienden op te schorten. In het bewustzijn dat over hem een doodvonnis zou worden uitgesproken, kwam hij tot een volkomen godsvertrouwen. Het "durf te leven, durf te sterven" werd voor hem een innerlijke waarheid.

22 december 1942. Op deze dag hadden zijn twee celgenoten afscheid van hem genomen. Onverwachts hadden ze zich gereed moeten maken. "Alles mitnehmen was von der Einrichtung ist, Schweinehundel!" De wanklank van het bevel was net zo onwezenlijk als vlak daarna de stilte. Op zichzelf teruggeworpen, raakte hij uit zijn doen en rusteloos. Daar hij te moe was en zijn gedachten te verward om zich te kunnen concentreren, begon hij uren achtereen op en neer te lopen. Uur na uur, op en neer. Almaar door. Binnert, die voor verhoren telkens vanuit zijn cel naar het Binnenhof werd overgebracht, keerde daar na iedere ondervraging weer in terug. Rond kerst dacht hij beschaamd terug aan de weelde, waarmee zijn familie het kerstmaal dacht te moeten sieren. Maar ook hoe zijn moeder het altijd zo wist aan te leggen, dat de hele avond zich toespitste op het voorlezen van het evangelie, de kerstvertellingen en de kerstboom.(133)

Kerst thuis. En nu, vandaag, kerst in Scheveningen. Boven het Haagse Binnenhof een mooie Hollandse winterlucht. Was dit nu kerst? "O, Vader, die hemel en aarde geschapen heeft, o almachtig, onbegrijpelijk wezen, geef mij kracht. Ik ben zo bang, ik ben zo klein...". Steeds weer welde een bede in hem op om kracht: "Als mijn God voor mij is, wie is er dan tegen mij?" Dan weer overpeinzingen over gerechtigheid, gehoorzaamheid, over liefde en plicht, over thuis... Neen, beter dat maar niet. Wat nu gold en waaraan gedacht moest worden, was het kerstverhaal, aan de geboorte, het leven, het strijden en het lijden van Christus. Zo was ook deze dag voorbij gegaan.

Kerstmis in Scheveningen

Kerst 1942. Onverwachts werd zijn deur ontgrendeld en werd een jonge man naar binnen getrapt. Dirk Folmer, werkman bij een chocoladefabriek, krantenbezorger en verhuizer.(134) Eenmaal binnen had hij, schreef Binnert later, met een Rotterdams dialect en vriendelijk gezegd: "Laet ie fein sijn!" Op de vooravond van Kerstmis 1942, na het avondbrood, las Binnert uit een, alle verboden ten spijt, zijn cel binnengesmokkelde bijbel aan Dirk het kerstverhaal uit het Lucas-evangelie voor. En zo, moet Binnert aan Dirk voorgelezen hebben, bracht Maria in de stad van David, Bethlehem, een zoon ter wereld. Ze wikkelde haar eerstgeborene in een doek en legde hem in een voederbak, omdat nergens anders plaats was in de stad. Jezus Christus, de messias. Toen er vanuit de naastgelegen cel 'harder' werd geroepen, ging Binnert voor de deur op een krukje vlak onder een luchtrooster staan om zo luid mogelijk daardoorheen het kerstverhaal verder te declameren.(135) Op het einde bad hij het Onze Vader, hoorde dat in andere cellen meebidden en sloot daarna tot in het diepst bewogen af door de zegenbede op te zeggen. "Genade, vrede en barmhartigheid zij u rijkelijk geschonken van God, onze Vader, Zijn Zoon Jezus Christus en de Heilige Geest". 'Ik wist niet', schreef hij later, "of ik het recht had om dat te doen.(136)

Buiten de gevangenis werkten vrienden aan een ontvluchttingsplan. Door een blindedarmonsteking te simuleren, zijn zwakte was terecht, werd Binnert in mei 1943 in de ziekenbarak van de Cellenbarakken opgenomen.(137) Op 1 juli 1943 kon Binnert dankzij de volharding van zijn vriend Dirk Willem Folmer (Geb. 03-02-1909 Pontianak, Borneo, N.I.; roepnaam Dick, schuilnaam 'Herman') en met behulp van dr. F.J.A. Buitendijk uit het Haagse ziekenhuis Zuidwal ontsnappen. Gedurende veertien maanden leefde Binnert ondergedoken in de onmiddellijke omgeving van Amsterdam.(138) Als dokter Jan Nijhuis, beter bekend als Lange Jan, werkte hij in de hoofdstad samen met een sabotageploeg van de NBS.(139) In december 1944 liet hij met toestemming van de commandant van de KP in Amsterdam een stukje tekst in druk verschijnen, dat hij kort na zijn bevrijding had neergeschreven. "Kerstmis in Scheveningen".(140) De grote opbrengst van het illegaal uitgegeven boekje verschaftte hem voldoening en het geld dat de uitgave opbracht (medio 1945 bedroeg dat tussen de vier- en vijfduizend gulden) deponeerde hij in de KP- kas van Dirk W. Folmer.(141) In de morgen van 16 februari 1945 werd hij op het Rokin door een SD-er herkend. Binnert was niet bewapend en vluchtte een steegje in, achtervolgd door een SD-patrouille die hem aanschoot. Hoewel gewond, wist Binnert toch nog op de daken te komen, maar viel door een dakraam op de tweede etage naar beneden. Hij was

waarschijnlijk al gestorven toen de Duitsers hem vonden. Voorbij de kantlijn van zijn leven werd hij samen met vele andere verzetsmensen begraven aan de rand van zijn vaderland: aan de kust in een prachtige duinpan bij Bloemendaal.(142) Voor eeuwig rustend in de aarde van de Lage Landen. Daarboven leeft zijn 'Kerst in Scheveningen' voort. Een herinnering, geënt in de geschiedenis van onze bakermat, Nederland. Een memorie in de tijd. Enige dagen na zijn ontvluchting geschreven door een ter dood veroordeelde.(143)

Jhr. Mr. Rijnhard de Beaufort

Een andere neef van W.H., Jhr. Mr. Rijnhard de Beaufort (27-06-1919 te Wassenaar), was eveneens bij de illegaliteit aangesloten.(144) Hij was met Aubin Roosmale Nepveu (05-10-1917 te Den Haag) en Diederik Jan baron van Lynden (07-06-1921 te Den Haag) ondergedoken in een Engelse villa op het landgoed Darthuizen te Leersum.(145) De sfeervolle woning werd destijds bewoond door drie freules Pauw van Wieldrecht, kleindochters van de kasteelvrouw: Jeanne, Machteld en Agnes. De drie freules zaten evenals de drie vrienden in het verzet.(146) Toen in het voorjaar van 1945 de bevrijders Leersum steeds dichterbij kwamen, werd de bevolking almaar nerveuzer.(147) De manschappen van de in het dorp gelegerde Duitsers eenheden, variërend van honderd tot duizend man, waren meest troepen op doortocht. Het lokale verzet observeerde hen doorlopend en gaf daarover berichten aan de geallieerden door.(148) In het najaar van 1944 was Jeanne met een geheime opdracht op weg gegaan op haar gammele oude fiets, maar keerde daarvan niet terug. Waarschijnlijk moest ze een pakje afgeven op huize Maam. Op 26 november 1946 werden haar stoffelijke resten bij toeval teruggevonden. Ze bleek vermoord.(149) De andere vijf haalden de vijfde mei, maar alleen de twee freules beleefden de bevrijding.

De gebeurtenissen in Leersum op 5 mei 1945

In het kort de gebeurtenissen in Leersum op 5 mei 1945.(150) Nadat op vrijdagavond 4 mei 1945 voor het eerst bekend was gemaakt dat alle Duitse strijdkrachten in Noordwest-Duitsland, Nederland, Noorwegen en Denemarken hadden gecapituleerd, berichtte de bevelhebber van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, H. Koot, aan zijn gewestelijke commandanten dat de capitulatie in zou gaan op zaterdagochtend 5 mei om 08.00 uur.(151) In Nederland zouden de Binnenlandse Strijdkrachten de geallieerde troepen helpen door hen van dienst te zijn met het verstrekken van inlichtingen en troepen paraat te houden. De plaatselijke groepscommandant van de BS gaf 's morgens op 5 mei aan de BS-leden de opdracht om zich tussen acht en negen uur te verzamelen bij de voormalige steenfabriek M.O.V.A. aan de Scherpenzeelseweg in Leersum. Twee groepen van de BS werden aangehouden door Nederlandse en Duitse SS-ers. Op drie plaatsen kwam het die dag in Leersum tot een gewapend treffen, waarbij zeven mensen om het leven kwamen. Nog maar net kon worden voorkomen dat dertig burgers zouden worden gefusilleerd. Tussen de Duitse Generaloberst Blaskowitz en de geallieerden was overleg geweest over de capitulatievoorwaarden. Omdat de partijen nog niet tot een vergelijk waren gekomen, was Blaskowitz opgelegd de volgende dag opnieuw in Wageningen te verschijnen. Op weg daarnaartoe reed de Duitse generaal toevallig langs een groep bijeengedreven en bedreigde burgers. De generaal liet daarop zijn auto stoppen en informeerde naar hun lot. Met het bevel hen direct in vrijheid te stellen voorkwam hij dat de dertig burgers zouden worden gefusilleerd.

De eerste groep BS-ers die werd aangehouden, bestond uit Klaassen, Putman, Reede, Van Hattem en Schuurman. Behalve deze vijf BS-ers liepen er op de Leersumse Bergweg ook drie Nederlandse SS-ers: Rutjes, Kriesels en Berends. Het drietal was ingedeeld in de 'tros' van de 34^e SS Divisie, waarin zij dienst deden als paardenverzorgers. Op weg naar de stallen op de Bergweg liepen kwamen de twee groepen elkaar tegen. De confrontatie: Kriesels hield de groep BS-ers aan en vroeg naar waar zij onderweg waren. Ineens stapte Rutjes naar voren en vroeg een van mannen naar zijn persoonsbewijs. Schuurmans antwoordde dat hij die niet bij zich had, maar wel even ging ophalen. Hierop liep Schuurman in gezelschap van Van Hattem weg. Rutjes greep het pistool van zijn collega Kriesels, richtte dit en beval de twee BS-ers terug te komen. SS-er Berends had ondertussen een jutezak van een van de BS-ers gepakt, betast en bemerkte dat daar wapens inzaten. 'Partisanen, partisanen!' riep hij uit. In de paniek vluchtten Schuurman en Van Hattem een eind weg en bleven vervolgens op afstand de gebeurtenissen gadeslaan. Zij zagen hoe hun drie vrienden door de SS-ers werden meegenomen in de richting van de SS-kwartieren op de Lomboklaan.

Op weg daarnaartoe, bemerkte BS-er Reede dat de SS-ers slechts over één wapen beschikten. Toen Reede naar Klaassen toe opmerkte: "moet dit zo?", reageerde deze ontkennend en greep tegelijkertijd Rutjes bij diens keel. Tijdens de worsteling vielen de twee tegen de grond, waarna Klaassen door Rutjes met het pistool tegen zijn hoofd werd geslagen en daarbij gewond raakte. Vervolgens vluchtte SS-er Berends met de in beslag genomen BS-wapens. Toen SS-er Kriesels tijdens het gevecht het pistool van Rutjes greep en dat richtte op Klaassen, ketste het wapen. Reede haalde intussen zijn wapen tevoorschijn, een karabijn, en schoot hiermee SS-er Rutjes door het hoofd en schouderblad dood. Vervolgens gelastte Reede de SS-er Kriesels zijn wapen neer te gooien en schoot de gevluchte Berends een kogel na. Deze viel op de grond zonder dat Reede wist of hij hem ook werkelijk geraakt had. Ondertussen was het omstreeks 08.45 uur en vluchtten Schuurman en Van Hattem naar hun huizen. De schoten hadden een aantal burgers en ook SS-ers gealarmeerd. Kort daarop werden er bij de M.O.V.A. drie andere verzetsstrijders aangehouden. De broers Kees en Gerrit-Jan van Dijk uit Doorn en Willem Selles, een Wageningse onderwijzer, die met zijn gezin in Leersum was geëvacueerd. Het drietal werd ter plekke door een Nederlander doodgeschoten.

Op 5 mei 1945, nota bene de laatste dag van de bezetting, wandelden Rijn de Beaufort, Aubin Roosmale Nepveu en Diederik Jan baron van Lynden 's morgens vroeg ieder met een rugzak de kant van Leersum op.(152) Toen het drietal tussen 08.30 uur en 09.00 uur in het dorp aankwam, liepen zij, opgemerkt door de Hollandse SS-er Wolter Barteld Hutten, de Lomboklaan in. Naar een getuigenis van Hutten, bij wie Berends alarm kwam slaan dat Rutjes was doodgeschoten en Kriesels was gevangengenomen door partisanen, werden de drie jonge mannen, waarvan er een was gekleed in een grijs sportjasje en een plusfourbroek, begeleid door de SS-er N.N. Vermeeren, een andere Hollandse SS-er.(153) Unterscharführer Höffler ondervroeg het drietal en wilde van hen weten wat er in hun rugzakken zat. Na enige twijfel maakte de middelste van de drie jongemannen zijn rugzak open, haalde er een Engels machinepistool uit en legde het wapen naast de rugzak op de grond. Hij werd direct, vermoedelijk door de SS-er N.N. Hofstra, doodgeschoten. Zijn twee vrienden sloegen direct op de vlucht, een in noordelijke, een in zuidelijke richting. De in noordelijke richting wegvlochtende jongeman werd eveneens onmiddellijk doodgeschoten. De derde van het drietal wist nog het struikgewas aan de overzijde van de Lomboklaan te bereiken, maar werd daar ook neergeschoten, dodelijk getroffen.(154) In het sobere gedenkteken dat de nagedachtenis aan hen levend houdt, zijn behalve hun namen ook die van tien andere, eveneens in Leersum omgekomen verzetslieden gebeiteld. (155)

“De Boskamp” na de bevrijding

Nadat in 1946 het Bewarings- en Verblijfskamp was overgegaan van het ministerie van Justitie naar dat van Defensie, kreeg het weer de naam De Boskamp. Bestemming: Koninklijke Landmacht. Met Defensie werd een op 12 mei 1947 gedateerde huurovereenkomst aangegaan met een looptijd van 1 september 1946 tot 31 augustus 1951.(156) Eenmaal in gebruik genomen, werden de vele prikkeldraadversperringen opgeruimd om het karakter van het voormalige gevangenkamp in het heden zoveel mogelijk teniet te doen.(157) De omliggende en tijdens de oorlog gevorderde, als landbouwgronden ingerichte terreinen werden aan de eigenaresse teruggegeven. Tot 1949 was er een opleiding infanteristen Garde Grenadiers. Na voltooiing van hun opleiding werden soldaten uitgezonden naar het toenmalige Nederlands-Indië. Onderdeel Amersfoort werd een demobilisatiekamp en zou dat tot 1951 blijven. Daar werden, nadat de Politie Acties in 1949 beëindigd waren, gerepatrieerde militairen opgevangen. Daar waren soldaten bij, die voor de vierde keer in hun leven op een en hetzelfde terrein verkeerden. Eerst tijdens hun gevangenschap in de bezettingsjaren, daarna bij terugkeer, vervolgens tijdens de opleiding voor uitzending naar Nederlands-Indië en voor de vierde keer na terugkeer daarvan.

Vanaf 1949 tot aan 1951 werd het een opleidingscentrum voor de Genie.(158) In 1951 kwam er een legering Cavalerie met een tankbataljon. De tanks hiervan waren ondergebracht op het complex aan de Van Rooijenweg. Defensie beëindigde het gebruik van De Boskamp op 1 juni 1968. Feitelijk vertrokken de laatste militairen al in november 1967. De in 1951 opgestarte onderhandelingen tussen Defensie en N.V. Landgoed Den Treek over een pachtovereenkomst liepen tot aan 1966, maar liepen op niets uit.

De overname door het leger werd destijds fel bekritiseerd door ex-gevangenen. Na zich te hebben verenigd in het Comité Behoud PDA, zetten zij zich af tegen de afbraak van de historische plek die het voormalige kamp was. Het Comité kwam met een pakket eisen, waarin de voorwaarden het bestaansrecht waarborgde van een plek, waarvan de geschiedenis nooit verloren mocht gaan en voor altijd een herinnering moest blijven. Zo was ook de houding van de eigenaresse van de betreffende percelen, N.V. Landgoed Den Treek. Al in 1947 zegde de directeur daarvan - Jhr. W.H. de Beaufort - aan luitenant-kolonel, Ingenieur der Genie, J.J. Stumphius toe, de zeer diep in het landschap ingegraven schietbaan geheel te willen laten bestaan en tot een monument in te willen inrichten.(159) En zo is het ook gebeurd. De familie De Beaufort (N.V. Landgoed Den Treek), die zich het lot van de gevangenen altijd zeer heeft aangetrokken, heeft op 11 juli 1947 de voormalige schietbaan van het Concentratiekamp Amersfoort aangekocht.(160)

Johannes Hermanus Scheps

De luitenant-kolonel nam daarop contact op met het voormalige Tweede Kamerlid J.H. Scheps.(161) De zonderling die hij soms gevonden werd, maar de kleurrijke mens die hij in werkelijkheid was, had vanaf de eerste dag 'nee' gezegd. Nee, tegen gewoon maar doorgaan en er het beste van maken. Dat paste niet in zijn denken en beleven, dat bepaald werd door twee dingen: geloof en vrijheid. Toen die op het spel stonden, ging hij zich daartegen verzetten met wat hem het meest eigen was: het woord. Scheps kon zich wel vinden in het idee van Stumphius, maar vond het onvoldoende. Eerder had luitenant-kolonel Stumphius in overleg met het Ministerie van Oorlog op 15 februari een vergadering bijgewoond, die werd voorgezeten door Scheps en waaraan 60 personen uit alle delen van het land deelnamen.(162) Op de bijeenkomst die tegen de verwachting in op een bijzonder hoog peil stond, werd de minister vriendelijk bejegend en op hem geen enkele kritiek geuit.(163) Het Ministerie van Oorlog vreesde aanvankelijk het ergste.(164) De onverzettelijke persoonlijkheid die Scheps was, en die zich in talrijke brochures afzette tegen de Duitsers, wist uit eigen ervaring wat een gevangenschap in het PDA betekende.(165) Hij zat er van april 1944 tot februari 1945 opgesloten en kwam via een corrupte Duitser vrij. Scheps, die met een vriend de uitgeverij Op Korte Golf oprichtte, specialiseerde zich in brochures met een moralistische signatuur. Met de uitgaven werd niets verdiend, integendeel, het kostte Scheps zelfs geld. Het deerde hem niet. 't Ging Scheps om het goede doel. In eigen beheer gaf hij ook het onafhankelijke weekblad 'Op Korte Golf' uit.(166) Hans van Ketwich Verschuur uit Amsterdam en Mr. W.J.B. Versfelt uit Amersfoort waren met anderen in deze periode vaste medewerkers van Scheps.(167)

De christen-socialist Scheps ging geen discussie uit de weg en zette zich in de uitgave van 19 oktober 1946 fel af tegen de plannen van Defensie. Dat departement was van plan om in de barakken van het voormalige Kamp Amersfoort weer militairen onder te brengen. Scheps wilde samen met geestverwanten op het oorspronkelijke terrein kunnen beschikken over een gedenkplaats en daarop een zoveel mogelijk in oude toestand een echt "PDA-kamp" heroprichten en dat op een of andere manier als zodanig laten inrichten. (Luitenant-kolonel J.C. Stumphius schreef in zijn brief van 17-2-1947 aan de minister van Oorlog dat hij had bepaald dat de wachttorens en gemetselde toegangspoort in verband daarmee voorlopig zouden blijven bestaan) (168) Scheps schrijft in het bewuste artikel letterlijk: Al is het concentratiekamp in Amersfoort het felste teken van verzet, het symbool van nationale actie en de plaats waar strijders van Nederland hebben gezeten, dit kamp heeft zijn barakken en deze ruimte hebben wij nodig en derhalve nemen wij dit kamp in beslag.

Scheps wilde een vereniging oprichten die de zaak krachtig zou aanpakken. De vereniging zou het concentratiekamp Amersfoort moeten aankopen en dat zo laten inrichten, dat het een oord der getuigenis werd, een plaats ter overdenking en een plaats der nationale offerande. Scheps wilde alvast een voorlopig comité vormen, openbare inzamelingen laten houden en zoveel geld bijeenbrengen, dat de vereniging onbetwist en onbelast eigenaresse zou worden van "Amersfoort". Hetzelfde stelde hij voor ten opzichte van de Hollandse Schouwburg en meer van dergelijke gebouwen en plaatsen. De doden zijn opgegraven, de lijken opnieuw ter aarde besteld en de barakken kunnen opnieuw dienen. Bovendien moesten er eenvoudige gedenktekenen worden opgericht op de schietbaan en bij de grafkuilen waarin Joden, Russen en anderen in massa werden begraven.

Scheps, die tijdens de bezetting tal van tot verzet oproepende legale en illegale brochures schreef en verspreidde, onderbouwde zijn visie als volgt: Niet alleen betrof het Nederlands oudste kamp en lag de plaats centraal in het land, daarbij had Amersfoort in de openbare mening een sterk sprekende betekenis. Van kamp Amersfoort kwamen de meeste gegevens binnen. Bovendien vonden Scheps en zijn achterban het een noodzaak dat er een plek zou zijn, waar de geschiedenis aan verbonden was. Reden om destijds een vergelijking te trekken met de Prinsenhof in Delft. Daar werd Willem van Oranje, vader des vaderlands, in 1584 vermoord.(169) Het Nederlandse volk zou betrokken moeten worden bij wat er in het kamp gebeurd was. Dat zou een monument moeten worden.

In april 1947 werd de titel "Nationaal Monument" toegekend aan het op te richten gedenkteken bij Kamp Amersfoort. Daarvoor moesten de oud-gevangenen zelf het geld bijeenbrengen, evenals zij het ontwerp zelf moesten laten maken. Van de duizend gulden die de nationale commissie voor de monumenten reserveerde, ontving het comité voor het Amersfoortse monument uiteindelijk geen cent. De vraag wie te kiezen voor het ontwerp, leidde tot verdeeldheid en ook over het ontwerp zelf ontstond tweedracht. De vertraging die door de meningsverschillen ontstond, leidde ertoe dat men besloot alvast een eerste gedenkteken op de bestemde plaats op te richten. Op 25 september 1950 werd dan ook nabij de fusilladeplaats op de schietbaan van het voormalige PDA een voorlopig gedenkteken onthuld. Het werd een teakhouten kruis. Een houten kruis werd ook opgericht op de Leusderheide. De plaats waar het gedenkteken staat, Jannetjesdal, was in de oorlog een van de vermoedelijk grootste fusilladeplaatsen in ons land. Tweehonderdzeventig verzetsmensen werden er door de Duitsers geëxecuteerd. Het kruis op die plek markeert alles wat daar ooit gebeurde.

Voorbij de twist, die de naoorlogse geschiedenis van Kamp Amersfoort vanzelf geen goed deed, kwam het zover dat op 14 mei 1953 het beeld "Gevangene voor het vuurpeloton" werd onthuld in aanwezigheid van minister-president dr. W. Drees. De beeldhouwer Frits Sieger hakte in het natuursteen met zijn beitels daarin iedere vorm die het leven in het kamp aannam. Het beeld, in de volksmond "De Stenen Man", op het eind van de fusilladeplaats staat symbool voor alles wat de gevangenen indertijd overkwam en wat u en ik maar kunnen bedenken. Maar bedenk dan wel, dat geen mens die het niet overkwam, ook maar bij benadering kan benoemen wat het moest zijn om daar te sterven of die plek te overleven.

In het comité voor de oprichting van het monument Kamp Amersfoort zat ook jhr. W.H. de Beaufort. Na de plaatsing van het beeld en de onthulling daarvan op 14 mei 1953 (wat met instemming van de grondeigenaren passeerde), werd op 1 januari 1954 het terrein van de voormalige schietbaan met beeld in alijdurende erfpacht gegeven aan de gemeente Leusden, tegen een symbolische erfpachtcanon van f 1,00 per jaar. Met een restant van de door het propagandacomité ingezamelde gelden werd bij de gemeente Leusden het "alijdurende onderhoud" gekocht.

Nationale monumenten

Op 4 mei 1956 werd door Hare Majesteit Koningin Juliana in Amsterdam het Nationaal Monument op de Dam onthuld. De aanzet daartoe kwam voort uit het initiatief van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en de vice-voorzitter van de Raad van State. Zij richtten destijds de Nationale Monumenten Commissie voor Oorlogsgedenktekens op. Het comité kreeg de opdracht om de regering te adviseren over gedenktekens die niet van lokale, maar van nationale betekenis waren. De regering kreeg als advies om een paar bijzondere monumenten op te richten. Onder meer een voor de Koopvaardij, een legermonument bij de Grebbeberg en een gedenkteken voor de erebegraafplaats in Bloemendaal. Behalve deze monumenten, moest er volgens de commissie een centraal, nationaal monument in de hoofdstad komen. De Dam werd daarvoor de geschikteste plaats gevonden. De regering stemde daarmee in. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering werd toevertrouwd aan een werkomité dat op 29 maart 1947 in Amsterdam werd geïnstalleerd en waarvan burgemeester mr. A. d'Ailly de voorzitter was. In 1948 werd aan de beeldhouwer John Raedecker en de architect J.J.P. Oud een voorlopige opdracht verstrekt. Op 27 februari 1951 volgde de ministerraad het advies van onderwijsminister dr. F.J.Th Rutten op en verkregen Raedecker en Oud de definitieve opdracht, die uitmondde in de onthulling in 1956. (170)

De overheid hechtte vooral belang aan nationale monumenten. Ook op lokaal niveau leefde de wens dergelijke monumenten op te richten. Helaas kwamen de belangen en achtergronden van de verschillende groepen nogal eens in botsing met elkaar. Waar gedurende de oorlog verschillen meestal ondergeschikt waren aan het doel, ondermijning van de vijand, ondergroeven deze nu de kracht van eensgezindheid. Vaak golden toch de eigen belangen weer het meest. Dat stond deels ook de ontwikkeling van de plannen rond Kamp Amersfoort in de weg, waardoor daar aanvankelijk niets van terecht kwam. Dat mocht echter niet in de weg staan dat, toen in 1967 bekend werd dat Defensie zich van het terrein zou terugtrekken en het barakkenkamp gesloopt zou worden, daar ex-gevangenen weer tegen in opstand kwamen. Op 25 november 1967 organiseerden 500 ex-gevangenen nog eenmaal een reünie om tegen de sloop te protesteren. Zelfs in de Tweede Kamer werden vragen gesteld. Wederom werd aan hun protesten geen gehoor gegeven.

Politieschool De Boskamp

Nadat Defensie het gebruik in 1968 had beëindigd, kreeg De Boskamp in dat jaar een nieuwe bestemming. Per 1 juni 1968 vestigde zich in het barakkenkamp de Opleidingsschool voor Gemeentepolitie (regio Zuid-Holland, Zeeland en Utrecht) uit Wassenaar. Het bestuur van de opleidingsschool kwam met de N.V. Landgoed Den Treek een erfpachtovereenkomst overeen, die werd vastgesteld op 60 jaar: van 1 juni 1968 tot 31 mei 2028. Met de vestiging nam het bestuur de sloopverplichting over, maar zij liet de gebouwen aanvankelijk nog in stand.(171) Een aantal houten barakken en bakstenen gebouwen werd ingericht als leslokalen, kantoren en slaapgelegenheden en vervolgens betrokken door de politieschool. De oprichting van de school op deze locatie werd fel bekritiseerd door oud-gevangenen. Het werkte als zout in nog gevoelige wonden bij de vele slechte herinneringen aan de Nederlandse politie. Inmiddels weten we ook dat veel politiemannen zelf als gevangene in het kamp kwamen en een hoge prijs betaalden voor gewetenwerk.

Nieuwbouw

Ruimtegebrek en onvoldoende accommodatie maakten vernieuwing noodzakelijk. De houten barakken dienden te verdwijnen en voor een aantal van uiteindelijk 200 cursisten moesten nieuwe logiesgelegenheden, een eetzaal, een keuken en leslokalen worden gebouwd.(172) Nadat het ontwerp was goedgekeurd, werd de uitvoering na een onderhandse aanbesteding gegund aan N.V. Spoorweg Bouwbedrijf, Maarssen, voor een aannemingsom van circa f 2.250.000,00. Nadat de bouw in juli 1971 gereedgekomen was, werden de nieuwe leslokalen en kantoren op het midden van het terrein in gebruik genomen en werden, ondanks het protest van de ex-gevangenen, in zeven maanden tijd alle barakken aan de buitenzijde van het perceel verlaten en gesloopt. Uitgezonderd één barak, een wachttoren en de klokkenstoel met de appèlklok. Die zouden aan de gemeente Leusden worden overgedragen, met het doel er een gedenkplaats / museum van te maken. De politieschool zou meewerken, maar het is er nooit meer van gekomen. In 1978 werd de nog resterende barak gesloopt. De klokkenstoel met de appèlklok en de wachttoren werden gelukkig gespaard. In 2000 werd de klokkenstoel met appèlklok en wachttoren

voorlopig aangewezen als beschermd rijksmonument, waarna in 2002 overeenstemming werd bereikt over de overdracht aan de nieuwe stichting.(173) Thans wordt de monumentale appèlklok alleen geluid bij de herdenking op 19 april en bij de aanvang van de traditionele stille herdenkingstocht op 4 mei om 19.00 uur. Van die data en dat tijdstip wordt in principe nooit afgeweken.

Tijdens de grote sloop trof men, weggewerkt achter platen board, twee muurschilderingen aan op een oude muur. Omdat deze niet verplaatst kon worden, werd er een apart gebouwtje tegenaan gebouwd. Toen vochtproblemen het pandje aantasten, dreigde dit stuk historisch erfgoed verloren te gaan. Met bij het ingenieursbureau DHV verzamelde expertise werd in 1985 een restauratie uitgevoerd. In 1999 dreigden de muurschilderingen verloren te gaan. Na een heftige strijd werden ze toen grondig gerestaureerd en is om de oorspronkelijke muur een nieuw en groter pand geplaatst, het prachtige koperen gebouwtje.(174) Leden van de Rotaryclub "Amersfoort stad" begonnen in 1994 met een opknappbeurt van de bosschages rond het museum, de wachttoreen en de monumenten. Vanaf toen was het geheel weer vanaf de Appelweg zichtbaar. In het voorjaar van 1995 is het terrein rond de wachttoreen, waarop een inlichtingenbord passanten iets over de geschiedenis van het Kamp vermeldde, door een herinrichting enigszins afgeschermd van de parkeerplaats. De Rotary legde toen - in samenwerking met anderen - de gedenkplaats aan: Het "Stil appèl" als symbolische rozentuin.

Onder druk van de omstandigheden (minder op te leiden politiemensen, noodzakelijke bezuinigingen) maakte de directie van de school in augustus 2002 het besluit bekend dat de politie school te Leusden per 16 januari 2003 zou worden gesloten. Eind 2003/januari 2004 vertrok de school uit het complex. De opleiding die eerder al opging in het Landelijke Selectie- en Opleidingsinstituut Politie (LSOP), werd verplaatst naar de Politieacademie met de hoofdvestiging in Apeldoorn. Vanaf zomer 2004 is het complex in gebruik bij de KLPD (Korps Landelijke Politiediensten) en het Regiokorps Utrecht. (175)

Vanaf het moment dat per 28 maart 2000 de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort officieel werd opgericht, zijn de ontwikkelingen daarvan in een stroomversnelling gekomen. De juridische aspecten zijn medio februari van dit jaar - 2006 - afgerond. Toen er tussen de Stichting en de N.V. Landgoed Den Treek een overeenkomst tot stand kwam, sloot de gedenkplaats zich aan bij het monument, dat de schietbaan al was. Terugkijkend kan nu gesteld worden dat zonder de invloed van de politie school (en, dat zal het merendeel van zijn voormalige collega's beamen, zonder de inzet en volhardendheid van Cees Biezeveld) het herstel van de herinnering van Kamp Amersfoort nooit in deze vorm tot stand was gekomen. Ook was er niet zo'n specifieke gelegenheid ontstaan om juist aan jongeren die kiezen voor een geüniformeerd beroep, een stuk beroepsvorming mee te geven met vragen over de situatie van toen, maar ook met vragen over hun toekomstig functioneren in een pluriforme samenleving. Een samenleving waar ook vandaag de dag spanningen tussen groepen aanwezig zijn, waarin lessen uit het verleden heel nuttig kunnen zijn.

Het nieuwe bezoekerscentrum

Door de publiciteit rond de dreigende teloorgang ontstond een sneeuwbaaleffect. Zoals in het januarinummer van 2006 te lezen staat, zorgde Cees Biezeveld toen voor Kamervragen, waarna de betrokken gemeenten, met name Amersfoort en Leusden, overstag gingen en flink in de buidel tastten. Naast het geld dat de Stichting zelf opracht, doneerde het ministerie van VWS in 2003 veel geld voor het bezoekerscentrum. Toen de donatie in datzelfde jaar een feit was, kon het reeds op verzoek van de Stichting ontworpen bezoekerscentrum gebouwd worden. Dit werd een jaar later, op 19 april 2004, plechtig geopend door de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, mevrouw Clémence Ross - van Dorp. Uiteindelijk doen al deze en andere inspanningen, wanneer en door wie ook geleverd, recht aan degenen die hier leden of zelfs hun leven lieten. Hun boodschap, lessen uit die tijd en in de context daarvan die van ieders tijd, vormen mede een onderdeel van onze nationale vaderlandse geschiedenis.

Jhr. Willem Hendrik De Beaufort

Direct na de bevrijding, op 7 mei 1945, keerde W.H. weer terug in het college van Gedeputeerde Staten en nam vanaf toen weer de natte portefeuilles voor zijn rekening. In juli 1946 trad W.H. terug als gedeputeerde. Vier jaar later, bij zijn afscheid als Statenlid, roemde de Commissaris der Koningin, M.A. Reinalda, zijn "unieke deskundigheid" op het gebied van waterschapszaken en landbouw. Als gedeputeerde mocht W.H. dan zijn teruggetreden, binnen Het Utrechts Landschap bleef hij actief. Begin jaren vijftig pleitte W.H. voor een samenwerking met eigenaren die grond bezaten op de Utrechtse Heuvelrug. Hij wilde graag tussen Het Gooi en Rhenen een groot samenhangend reservaat van bossen en ander natuurschoon en zag het liefst het gebied als één bosbouwbedrijf met één bedrijfsplan. Door zijn inspanningen kwam het in 1959 tot de oprichting van de Vereniging De Utrechtse Heuvelrug.(176) In 1954 kreeg W.H. uit handen van Prins Bernhard de zilveren anjer van het Prins Bernhard Fonds voor zijn prestaties op het terrein van de natuurbescherming.(177) Vlak na de bevrijding kreeg 't Schoutenhuis van het Nederlands Beheerstituut tijdelijk het beheer van het landgoed Drakestein, Huis Doorn en Kasteel Amerongen opgedragen. Het ging goed met het 't Schoutenhuis. Eenmaal verbouwd, onderging de vennootschap in 1950 een reorganisatie. W.H. trad toen af als directeur, maar bleef als gedelegeerd commissaris een vinger in de pap houden. In 1960 werd W.H. voorzitter van de raad van commissarissen. Op 90-jarige leeftijd nam hij afscheid van zijn rentmeesterskantoor.

Omdat kleine aandeelhouders, door vererving in bezit gekomen van aandelen, in de verleiding konden komen hun aandelen van de hand te doen of te verzilveren, kon er een situatie ontstaan waardoor de toekomst van het landgoed Den Treek-Henschoten onzeker zou worden. Om die dreiging het hoofd te bieden, verzocht de Raad van Bestuur in het midden van de jaren vijftig de regering om hulp bij de instandhouding van het landgoed. Het verzoek behelsde de overname door het rijk van renteloze participatiebewijzen, waardoor een soort van renteloos voorschot verstrekt zou worden aan de NV. Kern van het voorstel: een spaarbelegging met het familiebezit als grondslag. Het overleg met de rijksoverheid liep echter spaak en in 1960 trok de Raad van Bestuur het voorstel in. Een andere poging om de toekomst van Den Treek-Henschoten veilig te stellen, overleg met Natuurmonumenten, mondde eveneens op niets uit. De vereniging bleek, zonder financiële steun van de overheid, niet in staat om de vele Nederlandse landgoederen te redden. Een alternatief van W.H. om naar Engels voorbeeld in Nederland een National Trust op te richten, strandde eveneens. Na de onderhandelingen met de Staat en Natuurmonumenten stelde W.H. uiteindelijk voor om een Stichting op te richten, die het samengaan van de familielandgoederen en het familielandhuis Den

Treek en de niet-economische belangen van beide zou gaan bevorderen. Deze Stichting, Stichting De Treeker Eik, genoemd naar de toen ongeveer 210 jaar oude eik vlakbij het landhuis Den Treek, werd in 1965 opgericht. (178)

Een Haagse politieke carrière streefde W.H. nooit na. Jhr. Willem Hendrik de Beaufort bleef, hoewel langzaam afbouwend, tot op hoge leeftijd betrokken bij de ontwikkelingen in de bosbouw, jacht en natuurbescherming. (179) W.H., die zich na zijn 90e steeds meer terugtrok, klaagde dan tegen zijn zoon J.W. de Beaufort over het feit, dat niemand hem meer bij zijn voornaam noemde. Willem Hendrik de Beaufort, de verpersoonlijking van de groene regent, natuurbeschermers, jager en bosbouwer bij uitstek, stierf op 20 september 1976, 95 jaar oud. (180)

De natuurmensen die hij was, maakte van zijn passie een wetenschap, en daarvan een nalatenschap die tot in lengte van jaren, seizoen na seizoen zal voortduren. (181) De ontwikkeling van de herstelde herinnering aan het "vergeten" Kamp Amersfoort heeft hij niet meer mogen meemaken. Jhr. Willem Hendrik de Beaufort zou er zeker actief aan hebben meegewerkt. Feit is, dat het landgoed "Den Treek-Henschoten" B.V. de activiteiten van de stichting een warm hart toedraagt.

Waar dan ook, wolken ademen de lucht in boven een aarde die zich alles zal herinneren.

© 2006 karel kreuning

Met veel dank voor de inbreng van Cees Biezeveld, directeur van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

Geraadpleegde literatuur:

Armando, Hans Verhagen, Maud Keus, De Geschiedenis van een Plek, Concentratiekamp Amersfoort, uitgave 1980, Uitgever De Bezige Bij, Amsterdam
 Beaufort, Binnert Philip, de. Kerstmis in Scheveningen. De Bezige Bij, 1945
 Bloemhof, J.L., Amersfoort '40-'45 II uitgave 1995, Bekking & Blitz Uitgevers Amersfoort
 Bloemhof, J.L., Amersfoort '40-'45 uitgave 2005, Bekking & Blitz Uitgevers Amersfoort
 Breen, Willem F, van, De Nederlandse Arbeidsdienst 1940-1945, Ontstaan, opkomst en ondergang, uitgave 2004, Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen
 Frijtag Drabbe Künzel, Geraldine, von, Kamp Amersfoort, uitgave 2003, NIOD, Amsterdam.
 Groen, Koos, Landverraders, wat deden ze? Een Athosboek.
 Heere, Peter H. & Vernooij Arnold Th., De Eerebegravingplaats van Bloemendaal, Stichting De Eerebegravingplaats te Bloemendaal, 205
 Heijden, Chris, van der, Grijs Verleden, uitgave 2002, Uitgeverij Contact. Amsterdam
 Hoogendijk, E.A.T. De bevrijding van Leersum, scriptie 1988
 Jong, L, de, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, uitgave 1976, Staatsuitgeverij / 1988, Sdu Uitgeverij, Den Haag
 Jong, L, de, De Bezetting, uitgave 1961, Em. Querido's Uitgeversmaatschappij
 Middelkoop, Teo, van, Een soldaat doet zijn plicht, Generaal H.G. Winkelman, zijn leven en betekenis als militair (1876-1952) Zaltbommel 2002.
 Onderdrukking en verzet, Nederland in Oorlogstijd, Redactie: Mr. J.J. van Bolhuis, Prof.dr. C.D.J.Brandt, H.M. van Randwijk, Prof. mr. B.C. Slotemker, Uitgever: Van Lochem Slaterus. Arnhem. J.M. Meulenhoff. Amsterdam.
 Pelser, Henk E., Vluchtweg Zwitserland, verhalen uit een ondergronds verleden, uitgave 1996, Uitgeverij Bert Bakker
 Pelzers, E, Natuurbeschermers, Jager, Bosbouwer. W.H. de Beaufort (1881-1976)
 Schipper, Wim, Verleden en heden van Treeker Eik en zijn omgeving, uitgave 2003, Uitgever BDU/boeken onderdeel van Koninklijke BDU Uitgeverij B.V.
 Schulten, C.M. dr., "En verpletterd wordt het Juk", Verzet in Nederland, uitgave 1995, NIOD, Sdu Uitgeverij, Den Haag
 Vaart Smit, H.W., van der, dr. Kamptoestanden 1944/45-1948, rapport en noodzakelijke aanvulling op het geschiedwerk van prof. dr. L. de Jong, Vermeerderde 5^e druk, uitgave 1976, Uitgeversbedrijf De Pauw cv, Amsterdam.
 Verspyck, Jhr. G.M., Het Nederlandse Rode Kruis (1867-1967) Uitgave ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan door het Nederlandse Rode Kruis, 's-Gravenhage, in samenwerking met Uitgeverij G.F. Callenbach N.V. Nijkerk 1967
 Winkler Prins Encyclopedie van de Tweede Wereldoorlog, Amsterdam Elsevier Brussel
 Verslagen Enquêtecommissie regeringsbeleid 1940-1945, Staatsdrukkerij- en uitgeverijbedrijf, Den Haag 1950
 Zomeren, Koos, van, Een Bevrijding, uitgave 1991, Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam

Archieven:

Archief Eemland Amersfoort
 Centraal Archiefdepot-Ministerie van Defensie
 Het Utrechts Archief Utrecht
 Nationaal Archief Den Haag
 Defensie Interservice Commando, (Defensie Archieven-, Registratie- en Informatiecentrum en informatie Ontslagen Personeel)

Eindnoten van dit artikel over het Landgoed Den Treek-Henschoten en de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort achter in het infobulletin

Eindnoten

- 1) Pierre de Beaufort (1595-1661), geboren als zoon van een kleermaker in Sedan, was koopman van beroep. Hij kwam in 1613 als secretaris van de Franse gezant naar Nederland en was daarmee de eerste vertegenwoordiger van het geslacht De Beaufort die zich in ons land vestigde.
- 2) Door een bouwverbod, afgekondigd door de Franse bezetter, konden geen nieuwe materialen worden aangekocht. Daarom werd een oude buitenplaats aan de Vecht aangekocht en gesloopt. De verschillende bruikbare onderdelen zoals deuren, dorpels en kozijnen werden via de Zuiderzee, de Eem en de Lunterse Beek (nu Heiligerbergerbeek) en een sloot op de plaats van bestemming gebracht. Deze sloot liep langs de Essenwal waar later, eind negentiende eeuw, de Hopschuur is gebouwd. Met deze materialen liet Willem Hendrik er tussen 1810 en 1812 twee zijvleugels in empirestijl aanbouwen, waardoor het geheel de allure kreeg van een buitenplaats. De formele tuin liet hij in 1820 veranderen in een landschapspark. De nazaten van Willem Hendrik breidden, tegen het einde van de negentiende eeuw, Huize Den Treek verder uit. In deze periode werd het middenstuk van het hoofdgebouw, de eigenlijke oude hofstede, gemoderniseerd. Het huis werd in 1903 aan de zuidzijde nog verder uitgebreid met een toren en een lage vleugel (Bron: Verleden en heden van de Treeker Eik en zijn omgeving. Jubileumuitgave ter gelegenheid van de 250-jarige Treeker Eik).
- 3) Dat deed Mr. Gijsbert Karel graaf van Hoogendorp, de gematigde orangist en liberaal, grondlegger van het Nederlandse staatsbestel, toen hij in 1821, op terugreis van een Wiesbader kuur, door het Sticht en op het landgoed kwam, in zijn reisaantekeningen schrijven: "de schepping van den Heer de Beaufort, wiens voorbeeld en oogmerken de hoogste aandacht verdienen".
- 4) Arnoud Jan de Beaufort (1799-1866) grootvader van Willem Hendrik, was lid van de Commissie van de Landbouw en experimenteerde veel met landbouw en houtteelt. De familie De Beaufort behoorde in de negentiende eeuw met onder andere leden van de families Stoop en Van Asch van Wijck, tot de grote ontginners van de heidevelden en stuifzandgebieden op de Utrechtse Heuvelrug. Op het landgoed Den Treek en Henschoten werden tijdens de jaren 1890-1910 grote gebieden ontgonnen en uitgestrekte heidevelden en zandverstuivingen beplant met dennenboompjes. De in 1888 opgerichte Nederlandse Heidemaatschappij hielp daarbij door onder andere de heide om te ploegen met behulp van ossen. In de jaren dertig ontstond er wereldwijd een algehele malaise. Hoewel de grootschalige ontginningen op beide landgoederen, tussen 1890-1910, voorbij waren, werden er in het kader van de werkverschaffing onder leiding van W.H. nog enkele overgebleven heideperceeltjes bebost. De overheid vergoedde bijna alle kosten (Bron: Verleden en heden van de Treeker Eik en zijn omgeving. Jubileumuitgave ter gelegenheid van de 250-jarige Treeker Eik).
- 5) Onder het begrip marke (is een begrensd gebied) of meent wordt verstaan dat een bepaalde groep personen, als collectief, eigendoms- en/of gebruiksrechten kon laten gelden op bepaalde stukken bos, heide of woeste grond. De boeren in Leusden kregen te maken met de marke van "De Leusderberg" of ook wel "De Meent van de 26 hoeven" geheten. Deze marke ontstond omstreeks de dertiende eeuw nadat de ontginning van Hamersveld en Leusbroek gereeliseerd was. Na het ontginnen was er geen ruimte meer voor nieuwe boerderijen, waarop de toen gevestigde boeren die gebruik maakten van de heide, een collectief vormden om nieuwelingen te kunnen weren. Het bestaanrecht van de marke ging op den duur onderuit na de uitvinding van kunstmest, de invoer van de veel betere kwaliteit wol van Australische schapen en de heidehoning, ooit de enige zoetstof in de zandstreken, werd vervangen door kristalsuiker. De noodzaak om de marke te handhaven was toen niet meer aanwezig. Tenslotte: In 1886 kwam er een verzoek van mevrouw E.E.R. Röell-de Beaufort, dat zij als geërfde verdeling van de marke wenste. Met dit verzoek kwam een einde aan de marke van De Leusderberg. Een van de laatste daden van de marke, voor haar opheffing in 1889, was het verkopen in 1887 van een groot stuk heide (900 ha) aan de gemeente Amersfoort voor circa 70.000 gulden. Dit stuk heide werd beschikbaar gesteld voor militaire oefeningen. De bebossing van de overgebleven heide kon beginnen (Bron: Verleden en heden van de Treeker Eik en zijn omgeving. Jubileumuitgave ter gelegenheid van de 250-jarige Treeker Eik).
- 6) Jkvr. Cornelia Maria van Asch van Wijck was de dochter van de commissaris der Koningin in Drenthe. Via dit huwelijk kwam het Landgoed Henschoten bij Woudenberg in bezit van de De Beauforts. Door een fusie van twee takken van de familie De Beaufort in 1919, kwamen de landgoederen Den Treek van de ene en Landgoed Henschoten van de andere familietak onder gezamenlijk beheer. Vanaf dan heet het verenigd particuliere bezit Landgoed Den Treek-Henschoten.
- 7) W.H. startte zijn jachtcarrière met een eenloopsjachtgeweer. Als hij 18 jaar is, begint hij met het bijhouden van een uitgebreid jachtdagboek. Hij beschikt al gauw over een drieloopsjachtgeweer, een Duitse Hammerless.
- 8) Vele vooraanstaande Nederlandse bosbouwers van het eerste uur studeerden in Duitsland, zoals G.E.H. Tutein Nolthenius, de eerste docent in houtteelt aan de Rijkslandbouwschool in Wageningen in 1833 en later opperhouthvester van de koningin, A.H. Berkhout, Tuteins opvolger in Wageningen, A.J. van Schermbek, beheerder van de staatsbossen in het rentambt Breda en E.D. van Dissel, directeur van het Staatsbosbeheer.
- 9) In 1909 richtten W.H., C.S. van Beuningen, grondbezitter en J. Douma, directeur van de roomboterfabriek De Vooruitgang, een spaar- en kredietbank op volgens het idee van de Duitser F.W. Raiffaisen. Zo'n spaar- en kredietbank, een boerenleenbank, leende geld aan leden, aanvankelijk vooral boeren, die hun bedrijf wilden laten groeien. De bank kon het geld ter beschikking stellen uit de spaartegoeden van haar klanten. De afdeling Woudenberg-Maarn van het Utrechts Landbouw Genootschap stelde in 1908, een jaar na haar oprichting, een commissie in, die voor haar leden kunstmest en zaaigoed in het groot inocht. W.H. was zowel van de commissie als van de boerenleenbank voorzitter. De commissie werd op 1 januari 1913 opgeheven en samengevoegd met de boerenleenbank tot de Coöperatieve Boerenleenbank en Handelsvereniging Woudenberg-Maarn. De lokale organisaties waarbij W.H. bestuurlijk en economisch betrokken was, onderhielden nauwe contacten. Tussen 1915 en 1926 was de coöperatie in 't Schoutenhuis, het administratiekantoor van W.H., gevestigd. W.H. was voorzitter van de boerenleenbank en handelsvereniging vanaf het moment van oprichting tot 1952.
- 10) In Natuurbeschermer W.H. de Beaufort, Jager (1881-1976) Bosbouwer staat op p. 94 i.p.v. NV Woudenbergse Bos- en Landexploitatie Maatschappij vermeld: Kantoor Boschbeheer Woudenberg.
- 11) Als directeur van de NV Woudenbergse Bos- en Landexploitatie Maatschappij staat hij onder toezicht van de raad van commissarissen, die zijn gekozen door de aandeelhouders. De aandelen zijn in handen van J.B. de Beaufort en zijn kinderen.
- 12) De pachters moeten een langere pachttermijn aangeboden krijgen en hogere pachten gaan betalen. Door de langere pachttermijn zullen de boeren, aldus W.H., zich meer aan hun boerderij en bedrijf hechten. Zonen moeten hun vaders opvolgen. W.H. drukt het kernachtig uit: "Lage pachten-luie boeren-slecht land. Flink (redelijke) pachten-nijvere boeren-goed land". Het bosbedrijf, de moestuin, de boomgaarden, de timmerwinkel, de brandhoutvoorziening en de venerij dienen onder een baas te komen. W.H. wil verder een jachtgezelschap voor Den Treek oprichten, waarvan de aandeelhouders deel uitmaken. De oudste aandeelhouder is in zijn plannen gastheer en jachtleider. Er moet een administrateur voor de jacht komen. Het verband tussen de bos- en landbouw enerzijds en de jacht anderzijds krijgt speciale aandacht in verband met mogelijke wildschade. W.H. vindt een strikte reglementering van de jacht noodzakelijk, omdat hij meent, dat het temperament van de jagers een te overheersende rol speelt bij de uitoefening ervan. De samenstelling van het personeel wil hij fors wijzigen door meer te letten op kennis en vaardigheden.
- 13) Het landhuis met dezelfde naam, 'Den Treek', blijft buiten de vennootschap.
- 14) Het geld was afkomstig uit de verkoop van gronden langs de Eem aan de gemeente Amersfoort en de vervreemding van gronden en plantrecht langs de rijksweg Zeist naar Woudenberg aan de Staat. In een poging de slechte financiële situatie het hoofd te bieden, ontstond omstreeks deze tijd het Westerwoudplan. Overigens werd, ondanks een door het 't Schoutenhuis gefinancierde reclamecampagne, pas in het najaar van 1937, ongeveer drie jaar na de introductie van het plan, het eerste perceel verkocht. De intentie van het ontwerp voor de NV's Den Treek en Henschoten gezamenlijk, behelste de aankoop van grond aan de randen van de landgoederen, waardoor de bosrijke kern en het natuurschoon behouden konden blijven. Voorwaarde voor een succesvol verloop was een nauwere samenwerking tussen de beide familievennootschappen. Concurrentie tussen beide NV's moest worden voorkomen. W.H. zag zijn kans schoon en stelde één NV voor, waarin de oude vennootschappen zouden opgaan. Daar de kosten en fiscale lasten te hoog waren, kwam het voorstel niet van de grond. Uiteindelijk resulteerde een beraad er in dat de aandeelhouders van beide NV's in 1935 een nauwe samenwerking overeenkwamen, waarbij NV Den Treek als holding-company voor NV Henschoten ging werken. De laatste vennootschap zou overigens in 1941 worden geliquideerd.

- 15) In 1926 krijgt de Coöperatieve Boerenleenbank en Handelsvereniging een ander pand ter beschikking.
- 16) Administratief werk laat hij zoveel mogelijk over aan zijn ondersecretaris, J.A. van Idekinge Hofkamp, de eerste kassier van de boerenleenbank te Woudenberg, en later diens dochter.
- 17) Gedurende zijn leven was hij bij meer dan 50 organisaties en commissies bestuurlijk of op andere wijze betrokken. Zijn vrouw was de dochter van S.P. van Eeghen en jkvr. O.C.A. van Loon, een Amsterdams bankiers- en koopmansgezin. Ad Burdet was een aangerouwde oom van haar.
- 18) "Hoe vereerend het aanbod voor my is, zoo meen ik, dat de werkring die ik heb door mij niet moet worden ter zyde gelegd te meer waar ik naast dien werkring door mijne vestiging in de provincie Utrecht verschillende functies bekleed, die ik moeilijk na zoo korten tijd weer kan vaarwel zeggen. Ik noem slechts als voorbeeld het voorzitterschap van het Utrechts L[andbouw] G[enootschap] dat ik sinds Februari 1914 bekleed. Ook beschouw ik het als mijne roeping het boschbezit mijner familie zooveel mogelijk bijeen te houden en ben ik overtuigd dat ik nergens in mijn vak beter en gelukkiger werkzaam kan zijn dan hier". Enige maanden later is er een ander verzoek van koninklijke zijde. Na een onderhoud met prins Hendrik stemt W.H. in augustus 1915 in met de tijdelijke vervulling van de functie van opperhouthvester en jagermeester van Het Loo. Zijn twijfels zijn aanvankelijk groot. Hem wordt toegezegd, dat hij een adjudant krijgt. Hierdoor kan W.H. gedurende twee dagen per week het beheer van zijn familiebezittingen voortzetten. W.H. houdt de mogelijkheid open om ontslag aan de koningin te kunnen vragen, als blijkt dat hij door familieomstandigheden, gezondheidsproblemen of door de zwaarte van de beide betrekkingen, opperhouthvester en directeur van de familielandgoederen, in een te moeilijk pakket komt. Bij de beslissing speelt zijn idee van trouw aan de koningin een zware rol. De felicitaties van enkele intimi komen voorbarig. Op 19 augustus 1915 overlijdt de echtgenote van Tutein Nolthenius. W.H. laat enkele dagen later aan het hof weten, dat als Tutein Nolthenius zijn oude baan terug wil, hij hem daarbij niet in de weg wil staan. In januari 1916 treedt Tutein Nolthenius opnieuw aan als opperhouthvester en jagermeester.
- 19) In 1944 schrijft W.H. over de tegenstellingen tussen de landbouw en de jacht: "De jager is geneigd dit probleem wat eenzijdig te beschouwen, want de jachtbuit beschouwt hij tot op zekere hoogte als zijn 'oogst', waarvoor hij zich door zorg en toezicht moeite gaf de oogst van de landman [is] toch wel primair". In zijn jonge jaren is W.H. een felle jager. Later wordt hij milder en ontwikkelt hij, waarschijnlijk door zijn werk voor Vogelbescherming en Natuurmonumenten, een visie, waarin de jacht ondergeschikt is aan het evenwicht in de natuur. Hij keert zich faliekant tegen jagers die de jacht beoefenen als een zuivere schietsport. "Men is er slechts op uit de grootst mogelijke aantallen stuks op eenen dag te schieten, waarbij de een het van den anderen winnen wil...Maar op het gebied der jacht ziet men waarlijk toestanden, die te ver gaan, vooral als men door fokken van wilde konijnen een nog grooter 'getal' wil bereiken", schrijft W.H. in het Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad in 1913. Jhr. J.W. de Beaufort, W.H.'s zoon, herinnert zich over de tegenstelling tussen jacht en natuurbescherming van voor 1960: "Er werd in die tijd nooit op een polariserende wijze over deze zaken gesproken. Mijn vader was niet primair een jager. Hij joeg niet uit hartstocht. Ook de jacht stond bij hem in dienst van het bewaren van de schoonheid en fauna. In zijn jongere jaren was hij een feller jager, later werd hij milder. Zijn broers waren feller. De jacht om de jacht. Zij vonden het maar matig dat mijn vader als bosbouwer en beheerder de konijnen opruimde. In de familiekring bekritiseerde men hem daarom".
- 20) Niet alleen zijn familielandgoederen, maar ook terreinen van anderen, onder meer in Overijssel en Noord-Brabant, kwamen onder de hoede van de particuliere houthvester, zoals W.H. zichzelf noemt.
- 21) Kuhn kwam in het bezit van enkele aandelen en werd mede-directeur. In de jaren dertig kreeg het rentmeesterskantoor er een belangrijke en grote klant bij. De Beleggingsmaatschappij Unitas NV te Rotterdam. Deze beheerde onder meer sinds 1934 het landgoed Planken Wambuis op de Veluwe. 't Schoutenhuis trok hiervoor een nieuwe rentmeester aan. Pikant detail is dat W.H. van 1935 tot 1939 deel uitmaakte van het dagelijks bestuur van de Nederlandse Heidemaatschappij, die ook onroerende goederen voor derden beheerde.
- 22) Verder adviseert en bemiddelt 't Schoutenhuis met betrekking tot onroerende goederen. Als directeur van N.V. Landgoed 'Den Treek' kwam W.H. al in juli 1925 een huurovereenkomst overeen met het Departement van Oorlog. Het betrof een perceel grond gelgen aan de Appelweg 190 te Leusden, kadastraal bekend gem. Leusden, Sectie A. no. 162, groot 3.61 ha. (Sectienummers e.d. wijzigen nogal eens in de loop der jaren) Ook werden anderszins (huur)overeenkomsten afgesloten. (brief: 4-10-1939; 18-10-1939; 20-10-1939) (Bron: Het Utrechts Archief; Inv.Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P. Booij-Utrecht 1985)
- 23) Bij zijn dood in 1941 schrijft W.H. in het Nederlandsch Bosbouw Tijdschrift: "Kuhn en het Schoutenhuis groeiden saâm, werden een en met volle energie wierp zijn vaardige geest zich op den arbeid, die daar om afdoening vroeg". Vrij snel na de oorlog vestigde W.H. bijkantoren van zijn bedrijf in Lochem en Putten. W.H.'s ideeën over het beheer van landgoederen zijn nog steeds terug te vinden in het beleid en de praktijk van zijn rentmeesterskantoor.
- 24) De beide heren vrezden voor het verdwijnen van de zandverstuivingen en andere woeste gronden bij Soest. De Vereniging Natuurmonumenten, de grootste particuliere natuurbeschermingsorganisatie in Nederland, werd opgericht in 1905 en gevestigd in 's-Graveland. Het hoofddoel van de vereniging: aankoop en beheer van natuurgebieden en waardevolle landschappen. Het totaal aan bezittingen: In 2002 omvatte dit 300 terreinen met een totale oppervlakte van 78.000 ha. Hieronder bekende gebieden als het Naardermeer, het Nationaal Park Veluwezoom, de Oisterwijkse Vennen en het Zwänenwater bij Callantsoog. Daarbij vallen ook agrarische cultuurlandschappen onder de zorg en het beheer van de vereniging.
- 25) Het Utrechts Landschap, de eerste in haar soort, gaat zich bekommeren om de bedreigde natuurterreinen. Daarmee zal ze een voorbeeld zijn voor andere provinciale 'Landschappen'.
- 26) In 1937 werd een internationale jachttentoonstelling in Berlijn georganiseerd. W.H. zond, naast enkele stukken van Het Loo, twee moefflonkoppen van de Hoge Veluwe naar de tentoonstelling. In deze periode had de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe de jacht verpacht aan de Kröller- Müller Stichting, ipso facto aan Kröller. W.H., vanaf 1935 lid van het dagelijks bestuur van de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe, stelde een vijfjarenplan op voor het grofwildbeheer. Hierin stonden het behoud van het aantal dieren en verbetering van de geweien en geslachtsverhouding van de edelherten centraal. Het bleek dat het wild voor de Parkbezoekers een grote attractie vormde. W.H. kwam ook met het idee om enkele wisenten van de Amsterdamse dierentuin Artis op de Hoge Veluwe te introduceren. Het bestuur is enthousiast, maar het plan werd niet uitgevoerd.
- 27) Aanvankelijk beheerde hij portefeuilles van landbouw, jacht en visserij, statistiek, nijverheid, fabrieken, middelen van vervoer en ijkwezen en ook enige zaken betreffende gemeenten.
- 28) De zoon van W.H., jhr. J.W. de Beaufort, trouwde met jkvr. Marie Yvonne Bosch van Rosenthal, de dochter van de Commissaris.
- 29) Van 1942-1944 werd in St. Michielsgestel in het toenmalige klein-seminarie Beekvliet (gesticht in 1815, als zodanig opgeheven in 1972) en naburige gebouwen een groot aantal gijzelaars geïnterneerd.
- 30) Daarvan maakte ook de Amersfoortse Courant melding en wel op 26 augustus 1939.
- 31) De dienstplichtigen 1924 tot en met 1938 moesten nu opkomen. De Nederlandse krijgsmacht bestond tot dan uit ongeveer 100.000 man, maar werd zo uitgebreid tot ruim 150.000. De mobilisatie onzer strijdkrachten vorderde een buitengewone uitgave van bijna twee miljoen gulden per dag. Deze bedragen werden niet gefinancierd uit de gewone middelen, maar uit een Leningfonds, waarin een bedrag van rond 130 miljoen gulden was gestort, welke som was verkregen door een voorlopige herwaardering van de goudvoorraad der Nederlandsche Bank op de grondslag van een depreciatie van de gulden met 18 %.
- 32) Amersfoort telde aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog ongeveer 49.000 inwoners. Het aantal buitenlandse inwoners was gering. Voor de periode 1930-1935 werd dit op circa 350 geschat. Zestig procent hiervan was werkzaam als huishoudster en had de Duitse of Oostenrijkse nationaliteit. Ook vestigde zich begin jaren dertig een aantal joden in de stad als gevolg van de politieke veranderingen in Duitsland. In Amersfoort was in 1882-1883 aan de Heiligenbergerweg de Willem III kazernegebouw. Daarin zou onder meer het Vijfde regiment Veldartillerie en het Eerste regiment Huzaren worden ondergebracht. Op de Beestenmarkt bevonden zich toen al een halve eeuw de stallen waarin zo'n 1200 à 1500 paarden konden worden ondergebracht. Verder was er bij het complex een rijsschool gevestigd, waaraan ook de school voor reserveofficieren van de cavalerie was verbonden, evenals de militaire hoefsmidschool. De infanterie telde in Amersfoort vier regimenten. De kazernegebouw stond aan de Leusderweg en was in 1889-1893 gebouwd rond een exercitieterrein. In de diverse gebouwen van dit complex, dat later de naam Juliana van Stolbergkazernegebouw kreeg, waren het 5^e, 16^e, 18^e en 21^e regiment infanterie geleerd. In 1938 begon de bouw van de Prins Bernhardkazernegebouw op de Vlasakkers. Deze werd op 22 mei 1939 overgedragen aan het tweede eskadron pantserswagens. Ook het 3^e eskadron van het 1^e regiment huzaren vond hier onderdak. (Bron: Amersfoort '40-'45, J.L. Bloemhof, uitgeverij

- Bekking & Blitz, ISBN 90 6109 5840). In de vooroorlogse jaren kwam W.H. al geregeld met Defensie overeen dat er door militairen op de landgoederen Henschoten en Den Treek mocht worden geoefend (b.v. brief 5-4-1938; 1-2-1939) of anderszins van faciliteiten gebruik mocht worden gemaakt. Niet altijd verliep dat naar de wens van W.H., wanneer hem bleek dat er aanplant was beschadigd of anderszins aangetast. W.H. protesteerde dan fel tegen dergelijke ongepaste optreden. (b.v. brieven: 10-5-1938; 14-09-1938; 14-10-1938) (Bron: Het Utrechts Archief, Inv.Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P. Booij-Utrecht 1985)
- 33)** Dat gebeurde in de laatste drie, vier maanden van 1939 op verschillende plaatsen in Nederland. Een aantal stond in het Noord-Hollandse Schoorl: dertien stuks in een afgegraven zandvlakte, omgeven door hoge duinen. Hier arriveerden eind november 1939 de eerste soldaten. In Amersfoort waren er de de Willem III-kazerne, de Juliana van Stolberg-kazerne en de Prins Bernhardkazerne. Die boden echter niet voldoende ruimte. Daarom werden er barakken bijgebouwd. Behalve de Boskamp werden ook het naamloze barakkenkamp aan de Zonnebloemstraat en het kamp Waterloo opgericht.
- 34)** Alleen militairen van een lagere rang -en onderofficieren, korporaals en manschappen- mochten in dergelijke barakken worden gelegerd. (Bron: Kamp Amersfoort, Geraldien von Frijtag Drabbe Künze, Mets & Schilt ISBN 90 5530 3677)
- 35)** Het perceel grond ligt aan de Appelweg, kadastraal bekend gemeente Leusden Sectie A no. 162 groot 3.61 ha. Eigenaar N.V. 'Den Treek', directeur jhr. W.H. de Beaufort. Zie brieven uit het Utrechts Archief: 16 augustus 1940 / 19 augustus 1940 / 8 oktober 1940 / 31 oktober 1940. (Bron: Het Utrechts Archief; Inv.Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P. Booij-Utrecht 1985). Laan 1914 werd eerder in het kader van de werkverschaffing aangelegd als openbare weg.
- 36)** De overeenkomst werd goed bevonden door de Minister van Oorlog op 15 augustus 1927. Zie brief nr. 1051 A, 16 augustus 1940. Hierop volgen later de brieven d.d.19 augustus 1940 / 8 oktober 1940 / 31 oktober 1940 (Bron: Het Utrechts Archief; Inv.Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P. Booij-Utrecht 1985)
- 37)** Het perceel grond ligt aan Laan 1914 kadastraal bekend onder Sectie nr. F nr. 1679 groot ca 2.7607 ha. Eigenaar gemeente Amersfoort. Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie, Eerstaanwendend Ingenieur der Genie Luitenant-Kolonel J.C. Stumphius (HKK) Archief Ea1 Amersfoort, Verslag 17-02-1947, ds.1 map 1947 nr. 528/47 ; brief 10 juni 1947, ds 1, map 1947 nr. 2624/47
- 38)** Gekoppeld aan de brief d.d. 14-2-47, ondertekend (12-2-1947) door R. van Nauta Lemke, zit de rechtstreekse brief van de Eerstaanwendend Ingenieur der Genie, Luitenant-Kolonel J.C. Stumphius d.d. 17 februari 1947 aan de Minister van Oorlog waarin Stumphius aan de Minister een uitvoerige rapportage schrijft over het kamp aan de Appelweg te Leusden. Daarin o.a. de opmerking dat bepaalde onderdelen van de PDA, welke er nu nog staan, maar voor de militaire dienst geen zin hebben, voorlopig blijven staan. Hieronder de wachttorens en de gemetselde ingangspooort e.d.. Daaruit blijkt onomstotelijk dat genoemde onderdelen op 17 februari 1947 nog bestonden. Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie, Eerstaanwendend Ingenieur der Genie Luitenant-Kolonel J.C. Stumphius (HKK) Archief Ea1 Amersfoort, Brief no. 518 / onderwerp: Kamp aan den Appelweg / d.d. Amersfoort 17 februari 1947. ds.1 map 1947 nr. 528/47)
- 39)** Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie, Eerstaanwendend Ingenieur der Genie Luitenant-Kolonel J.C. Stumphius (HKK) Archief Ea1 Amersfoort, brief 17-02-1947, ds.1 map 1947 nr. 528/47 ; brief 10 juni 1947, ds 1, map 1947, nr. 2624/47 ; Brief aan de Administrateur van het Bewarings- en Verblifskamp Laan 1914 - 27 december 1945, (Bron: Het Utrechts Archief; Inv.Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P. Booij-Utrecht 1985)
- 40)** Gesprek met de heer P. Hertzinger, februari 2006. Mevrouw W. Gillissen-Schimmel, dochter van aannemer Schimmel, destijds gevestigd aan de Kapelweg, herinnert zich in februari 2006 de grote druk waaronder gewerkt moest worden om de klus zo spoedig mogelijk te klaren.
- 41)** Juist de winter van 1939-1940 was extreem koud. Op een gegeven moment werden er temperaturen gemeten van ruim twintig graden onder nul.
- 42)** Toen het kamp door de Duitsers in beslag was genomen, vond er in de loop van 1942 een aanzienlijke uitbreiding plaats. Het aannemersbedrijf G.B. van Hoek uit Delft bouwde er in opdracht van de Sipo/SD acht grote stenen barakken bij, alsmede enkele loodsen.
- 43)** Daarbij verrees tussen de spoorlijnen Amersfoort - Utrecht en Amersfoort - Amsterdam het houten hulpkazernement Bokkeduinen. Verder werd in dezelfde tijd aan de Doornseweg het Kamp Waterloo gebouwd. Enkele maanden later werd ook aan de Zonnebloemstraat nog een barakkenkamp neergezet. Dit namen de Duitsers later als Wehrmachtsslager in gebruik.
- 44)** Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie, (HKK) Archief Collectie Meidagen 1940, Dagboekantekeningen van 16 R.I.; Jan Nicolaas (Jacob) Klaverstijn, geboren op 15-09-1894 te Den Helder. Klaverstijn huwde op 15 juni 1922 in Utrecht met Jantina van Oostrum. Gegevens Nationaal Archief: Stamboek Officieren: Inv.nr. 766, folio 179. Effectief in dienst bij het 16^e R.I.: 27-7-1939 tot ontslag per 14-7-1940. Regimentscommandant Luitenant-Kolonel Johan Visser werd geboren op 15-3-1883 te Rotterdam. Hij huwde met J.F.H. Galje. Het echtpaar kreeg twee kinderen. Gegevens Nationaal Archief: Stamboek Officieren: Inv. nr. 749, folio 63. Effectief in dienst bij 16^e R.I. (als beroeps) vanaf 5-10-1936 tot ontslag per 12-7-1940. Met krijgsgevangenschap. Na afloop oorlog weer als beroepsmilitair in dienst.
- 45)** De Amersfoortse Courant van 22 februari 1940.
- 46)** De Amersfoortse Courant van 22 februari 1940.
- 47)** Bron: mevrouw Ida van de Pol-Mensink 21-03-2006.
- 48)** Is ook gebeurd, de familie Mensink werd naar Uitgeest geëvacueerd. Boer Reemst moest eveneens zijn huis uit. De kippen en de varkens mogen blijven en vrij rondlopen. De boerderij werd een commandopost. Bron: mevrouw Ida van de Pol-Mensink 21-03-2006
- 49)** De Amersfoortse Courant van 19 oktober 1939.
- 50)** De Amersfoortse Courant van 5 maart 1940.
- 51)** Enkele dagen later, op 15 april, stond er in de Amersfoortse Courant een artikel waarin de Amerikaanse president Roosevelt aangehaald werd in verband met een rede die hij hield voor de Pan-Amerikaanse Unie. Daarin zei hij o.a. "dat de Nieuwe Wereld zich van de voornaamste en eenvoudigste oorzaken van oorlog had bevrijd, alleen door overeen te komen dat elke staat de integriteit en onafhankelijkheid van anderen eerbiedigt." De president gaf aan geen illusies te hebben: "de oude dromen van een wereldrijk vieren weer hoogtij. Wij weten, dat hetgeen in de Oude Wereld gebeurt, een directe en machtige invloed heeft op de vrede en welvaart in de Nieuwe Wereld. Daarom hebben wij besloten tot procedures, die ons in staat zullen stellen het hoofd te bieden aan alles, wat komen kan." Op de zelfde dag werd er in Krasnapolsky in Amsterdam voor militairen een vastberadenheidsavond gehouden. Op deze door het Nationaal Jongeren Verbond georganiseerde bijeenkomst sprak de oud-commandant van het Veldleger, gep. luitenant-generaal jhr. W. Röell een rede uit. Daaruit ondermeer: "Voor ons Vaderland maar één keus, die gesteld kan worden tegen de gruwel van de totale oorlog: de totale verdediging." " Er moet een geest van verbeten grimmigheid komen." De Amersfoortse Courant van 12/15 april 1940.
- 52)** De vertegenwoordiger was de heer A.R. van Houdt .
- 53)** De Amersfoortse Courant van 7 maart 1940.
- 54)** Het 5^e , 16^e , 18^e , 21^e en 13^e R.I. De Amersfoortse Courant van 10 augustus 1939.
- 55)** Burgemeester mr. J.C. Graaf van Randwijck diende twee periodes: 29-8-1912 tot 31 -5-1940 en van 7-5-1945 tot 15-11-1945
- 56)** De Amersfoortse Courant van 11 januari 1940.
- 57)** De uitzendingen vonden plaats van 17.00 tot 17.35 uur op de golflengte 373.1 M en de ultrakortgolflengten: 49.59 M, 20.96 M en 41.49 M. De Amersfoortse Courant van 7 maart 1940.
- 58)** Om een breder schietveld te verkrijgen, moet wel worden aangetekend dat Nederlandse soldaten 120 woningen in het buitengebied van Amersfoort in brand staken, evenals 200 woonhuizen en boerderijen in Hoogland. Het Vaderlandse Geschiedenisboek.
- 59)** Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie, (HKK) Archief Collectie Meidagen 1940
- 60)** Daarin haalden de motorbrigade van de gemeentepolitie NSB-ers en Rijksduitsers op, waarna deze voor verhoor op het politiebureau in de Utrechtsestraat werden afgeleverd. Vrouwen en kinderen werden de volgende dag al weer vrijgelaten, met de mannen gebeurde dat na de capitulatie. Amersfoort '40- '45, J.L. Bloemhof
- 61)** Voor mensen die het betrof, golden vragen die gingen over wie er opdraaide voor schade die ontstond door vordering of anderszins voortkwamen vanuit het militair gezag. Het was moeilijk op dergelijke vragen een algemeen antwoord te geven. Vooral ook, omdat in verschillende opzichten het oordeel omtrent de grondslagen van dit vraagstuk nog zo weinig eenstemmig was. Vooropgesteld kon worden, dat voor diverse gevallen een wettelijke regeling bestond. Zoals kostwinnersvergoeding. Wie, kostwinnaar zijnde, opgeroepen werd en daardoor niet in staat was voor zijn verwanten de kost te verdienen, kwam binnen de wettelijke grenzen voor genoemde vergoeding in aanmerking. Hieromtrent was e.e.a. bekend gemaakt. Voorts werd bij vordering van eigendommen steeds de waarde daarvan vergoed. Die vordering geschiedde of krachtens de Inkwartieringswet, of op grond van de Algemene

Vorderingswet 1939. Beide wetten gingen er van uit, dat de eigenaar wiens bezit door het rijk werd overgenomen, de waarde daarvan vergoed moest krijgen. Ook de schade, welke aan eigendommen werd geleden door het voorbereiden of het stellen van militaire inundatiën, werd krachtens de Inundatiënwet op aanvraag vergoed, voorzover die schade als het onmiddellijk gevolg van een en ander moest worden beschouwd. Eveneens werd ingevolge de Oorlogswet in beginsel schadeloosstelling verleend indien het militair gezag gebruik maakte van zijn bevoegdheid om wat een behoorlijke verdediging in de weg stond, weg te nemen. Gevallen die niet door de wet geregeld waren en waarin direct of indirect door burgers schade werd geleden, leverden moeilijkheden op. Het toekennen van vergoedingen aan schadegevallen die niet door de wet waren geregeld, waren om begrijpelijke redenen niet mogelijk. Bron: De Amersfoortse Courant van 5 maart 1940.

62) Om eventuele invallen uit het oosten te voorkomen of te belemmeren, werd al in de tachtigjarige oorlog bezien wat de moerasachtige streek tussen Utrecht en Gelderland aan mogelijkheden had. Nadat in 1590 in Woudenberg de Schans werd aangelegd, werden rond en na 1700 tot dan toe uitgedachte plannen ten uitvoer gebracht. Deze behelsden de bouw van een liniedijk langs beken en sloten. In de beken werden stuwen en sluizen aangebracht en bij Rhenen inlaatmogelijkheden voor het (Neder)Rijnwater om het terrein ten oosten van de linie onder water te kunnen zetten. Door het natuurlijke verval van het terrein was het mogelijk een breedte van ongeveer 800 meter in oostelijke richting onder water te zetten, te inunderen. Omdat het terrein van Amersfoort geleidelijk lager wordt, werden rond 1745 een aantal keerzijden aangelegd om het water in de verschillende sectoren tussen de keerkaden te houden. Nog steeds zijn deze keerkaden geheel of gedeeltelijk te zien. Om het overtollige water naar het IJsselmeer af te kunen voeren, werd in de crisisjaren in Woudenberg en omgeving het Vallekanaal gegraven

63) Amersfoort '40-'45 J.L. Bloemhof

64) Amersfoort '40-'45; De geschiedenis van een plek; Kamp Amersfoort

65) In 1794 veroverden in enkele maanden Franse troepen, onder leiding van Pichegru, de Zuidelijke Nederlanden en stootten door tot aan de Waal, de langbegeerde 'natuurlijke grens'. Voedselproblemen dwongen Pichegru verder te trekken, waarna op 16 januari 1795 Utrecht werd bezet en drie dagen later Amsterdam. Wanneer op 18 januari 1795 stadhouder Willem V naar Engeland vlucht, wordt twee dagen daarna de Bataafse Republiek uitgeroepen. Bron: Het Vaderlandse Geschiedboek, Nationaal Archief; Kalendarium Geschiedenis van de Lage Landen in jaartallen, uitgave/druk 1979, Dr. H.P.H. Jansen

66) Op zaterdag 18 mei benoemde Hitler zijn Rijksminister Dr. Arthur Seyss-Inquart tot Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied. Seyss-Inquart nam op 25 mei 1945 het gezag in Nederland over en werd op 29 mei ingehuldigd in de Haagse Ridderzaal, waar ons legitieme staatshoofd de zittingen van de Staten-Generaal opent. Generaal Falkenhausen, die tot dan militair bevelhebber in Nederland en België was, droeg het militaire gezag over aan generaal F.C. Christiansen en het civiel gezag aan de Rijkscommissaris.¹ Falkenhausen was geen nazi en poogde na zijn benoeming op 20 mei zonder oegenschijnlijke dwang en in goede verstandhouding met de Nederlandse autoriteiten samen te werken. Een houding die de gecapituleerde Nederlandse generaal Winkelman bevestigde. Dit werd anders onder Seyss-Inquart, die ter gelegenheid van zijn amtsaanvaarding aankondigde dat alle Nederlandse krijgsgevangenen zouden worden vrijgelaten. Hij bleef tot 1945 in functie en werd na de oorlog opgehangen.¹ Bron: Verzet in Nederland, "En verpletterd wordt het Juk", Dr. C.M. Schulten, p. 38/41; De Bezetting, deel 1, L.de Jong, v.a.p. 67; Een soldaat doet zijn plicht, p. 299; Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog Dr. L. de Jong, deel 4, p. 28.

67) B.v. brieven: 16 / 19 augustus 1940, 8 oktober 1940, 14 oktober 1941, 30 december 1941, 1 september 1942. (Bron: Het Utrechts Archief; Inv.Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P Booij-Utrecht 1985)

68) Een van de eerste belangrijke opdrachten voor Seyss-Inquart was om het gecapituleerde Nederlandse leger om te bouwen tot een organisatie, die iets deed waar de Nederlandse bevolking achter zou staan en die tegelijkertijd op termijn het Duitse doel zou kunnen gaan dienen. Seyss-Inquart richtte daartoe de Opbouwdienst op middels Verordening nr. 71-1940. In zijn hoedanigheid van Rijkscommissaris had hij zichzelf het recht voorbehouden de Commandant van de Opbouwdienst te benoemen en zonodig op elk moment ook weer te ontslaan. Seyss-Inquart vaardigde tegelijk met deze verordening het officiële bericht uit, dat de Nederlandse Opbouwdienst haar activiteiten zou starten op 15 juli 1940 en dat het Nederlandse leger met ingang van 14 juli 1940 ophield te bestaan. Een dag later werd de Opbouwdienst opgericht. Majoor J.N. Breunese, die Landelijk een zekere bekendheid genoot als organisator van de Nijmeegse Vierdaagse, aanvaardde na overleg met generaal Winkelman de leiding van de nieuw opgerichte dienst. Beide Nederlandse officieren wilden daarmee de opvang regelen van circa 60.000 aspirant-werklozen. Bron: De Nederlandse Arbeidsdienst 1940-1945, W.F. van Breen p. 27-43; Het Koninkrijk der Nederlanden in de 2e WO, L. de Jong, deel 4, 2^e helft, p. va 618.

69) Geschiedenis van een plek, concentratiekamp Amersfoort; Zie brief 27-6-1940 over houthak/bouw loods op barakkenkamp Appelweg. (Bron: Het Utrechts Archief; Inv.Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P Booij-Utrecht 1985)

70) Geschiedenis van een plek, concentratiekamp Amersfoort.

71) In een brief d.d. 31 oktober 1940, zegde Defensie aan de eigenaar toe, gezien de bijzondere omstandigheden, op termijn het gehuurde weer in oude staat op te leveren. Zie brief nr. 1051 A, 16 augustus 1940 en nr. 2088 A, 31 oktober 1940. (Bron: Het Utrechts Archief; Inv. Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P Booij-Utrecht 1985)

72) Concentratiekampen. Sinds het einde van de 19e eeuw zijn kampen ingericht door bepaalde staten teneinde daarin op grote schaal gevaarlijk of ongewenst geachte personen gevangen te houden. Typerend voor deze vorm van gevangenhouding is het ontbreken van een voorafgaand vonnis van een onafhankelijke rechter, waarin strafbare feiten en duur van de vrijheidsberoving zijn vastgelegd. De oudst bekende concentratiekampen werden door het Spaanse bestuur op Cuba ingericht teneinde guerrilla-activiteiten tegen het Spaanse gezag te voorkomen. Engeland, dat sinds 1899 met Transvaal en Oranje Vrijstaat in oorlog was, heeft in deze Boerenrepublieken eveneens concentratiekampen opgericht, waarin vrouwen, kinderen, ouden van dagen en andere non-combattanten werden geïnterneerd, terwijl het grondgebied van Transvaal werd verwoest (in deze kampen kwamen meer dan 2200 kinderen om het leven). Na de Eerste Wereldoorlog ontstonden ook in Europa vele kampen, met name in de autoritair geregeerde staten. Zo begon de Sovjet-Unie in 1923 concentratiekampen op te richten. Voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog werd het aantal kampen enorm uitgebreid, in de Sovjet-Unie, maar vooral in Duitsland. Ook Japan richtte een groot aantal (krijgsgevangenen- en burger-) kampen in. Veruit het meest berucht werden de Duitse concentratiekampen, die spoedig na het aan de macht komen van Hitler door het nationaal-socialistische regime werden opgericht. Bron: Winkler Prins Encyclopedie van de Tweede Wereldoorlog.

73) Tot de capitulatie waren daar gemobiliseerde Nederlandse militairen in onder gebracht. Behalve dat het daarna gebruikt werd voor de legering van Duitse soldaten, werden er begin 1941 ook Britse, Franse en Amerikaanse staatsburgers geïnterneerd.

74) Ter voorkoming van bos-en heidebranden bracht de burgemeester van Zeist, W.A.J. Visser, in opdracht van den heer "Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD für die besetzten Niederländischen Gebiete, AusteileUtrecht" op 15 mei 1941 ter kennisgeving naar buiten: O.a. dat: het betreden van het gebied (begrensd door de Amersfoortseweg, de Prins Alexanderweg, de Oude Woudenbergse Zandweg, de Krakelingeweg en de Woudenbergseweg) voor alle Nederlanders verboden was. Eigenaren van bedoelde percelen zijn verplicht om (personeel moet een speciale machtiging kunen aantonen) dor hout en ruigte onder de bomen te verwijderen. Zie brief 15 mei / 4 juni 1941. (Bron: Het Utrechts Archief; Inv.Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P Booij-Utrecht 1985)

75) Er werden doorgaans kleine groepjes gevangenen binnengebracht. Daarentegen werden maandagnacht regelmatig gevangenen onder bewaking van de Sicherheitspolizei (de Grüne) in een mars van drie kwartier naar het Amersfoortse station gebracht. Vandaar werden zij om 08.15 uur in houten coupérijtuigen via Hengelo naar Duitsland afgevoerd.

76) Van januari tot en met maart 1943 werden de gevangenen van kamp Amersfoort naar Vught overgebracht. In juli 1943 werd het kamp weer in gebruik genomen. Vanaf toen was de officiële naam "Erweitertes Polizeigefängnis".

77) Toen de illegaliteit groeide, werden de Duitse acties daartegen steeds gericht uitgevoerd. Hierdoor werden zoveel personen gearresteerd, dat de ruimte in de justitiële inrichtingen te beperkt bleek. Om die reden besloot de leiding van de Sipo/SD in Nederland een gevangenenkamp te stichten. Eerst gebruikten de Duitsers voor niet elders te plaatsen gevangenen het bestaande barakkencomplex in Schoorl. Toen in 1941 werd besloten om op een geschiktere plaats een ander gevangenenkamp in te richten, viel de keuze op het barakkenkamp De Boskamp. Dat kreeg de bestemming van Polizeiliches Durchgangslager en werd aangeduid als Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort.

78) Alg. Rijksarchief / Nationaal Archief, Ministerie van Oorlog/Defensie, Inv.nr. 590, 24-9

- 79) Over loopgraven, zie brief 29 april 1941. (Bron: Het Utrechts Archief, Inv.Nr. 53 Familie De Beaufort, E.P Booi-Utrecht 1985)
- 80) Alg. Rijksarchief, Ministerie van Oorlog/Defensie, Inv.nr. 590, 24-9
- 81) Hoewel er honger werd geleden en de gevangenen in een angstwekkend tempo vermagerden, mochten ze aanvankelijk geen voedselpakketten ontvangen. In 1943 werd het kamp aanzienlijk uitgebreid tot zo'n 4.000 slaappleatsen. Van januari tot maart 1943 werden de gevangenen naar Vught overgebracht, waarna het Amersfoortse kamp in april 1943 weer in gebruik werd genomen. Vanaf toen was de officiële naam 'Erweitertes Polizeigefängnis'. Nadat in april 1945 de Canadezen hun offensief aan de oostzijde van de IJssel startten, werd het kamp op 19 april 1945 door kampcommandant K.P. Berg en zijn staf overgegeven aan het Rode Kruis. Na de capitulatie op 5 mei 1945 werden de nog aanwezige gevangenen voorzien van een Rode Kruispasspoort en konden zij het kamp na 7 mei 1945 (na de komst van de geallieerde troepen) verlaten.
- 82) De manschappen van het Wachbataljon marcheerden met enige regelmaat door de Amersfoortse straten, waarbij ze dan vooraf werden gegaan door de Spielmannzug, een tamboer- en pijperkorps onder leiding van SS-Oberscharführer Sakkel. Bron: Amersfoort '40-'45, J.L. Bloemhof. Deel II
- 83) De gemiddelde sterkte van het Wachbataljon lag op 1200 man. In de loop der jaren zijn er ongeveer 3300 Nederlandse vrijwilligers in terecht gekomen.
- 84) Op 13 februari 1943 werden de barakken van de 1^e compagnie beschoten door de Britse luchtmacht. Daarbij vielen onder de SS-ers zes doden en elf gewonden. Op 12 maart leek het barakkenkamp het doelwit te zijn, waarbij het bewakingsgedeelte, Amsvorde, flink onder vuur genomen werd. Steeds vaker vlogen er geallieerde vliegtuigen over. In april werd de situatie ronduit kritiek. De Britse toestellen vlogen rakelings over de barakken, waardoor de sfeer uiterst gespannen werd. Op 29 april werd er luchtalarm gegeven, waarna alle gevangenen werden gesommeerd binnen te blijven. Een deel van barak IV werd geraakt. Op 1 november 1944 werd het Wachbataljon overgeplaatst naar de Veluwe. In Amersfoort bleven enkel wat manschappen achter voor de buitenbewaking van het Kamp. Rond de jaarwisseling '44-'45 ging een vrachtwagen met 30 SS-ers op weg naar het Duitse leger in de Ardennen. Onderweg werd de vrachtwagen beschoten door geallieerde duikbommenwerpers en vernietigd. Alle inzittenden werden gedood. (Bron: Amersfoort '40-'45, J.L. Bloemhof.
- 85) Kamp Amersfoort, Geraldine von Frijtag Drabe Künzel
- 86) Naderhand zijn veel omgekomen kampgevangenen herbegraven op de Amersfoortse begraafplaats Rusthof.
- 87) In juli 1943 kwam bij de afdeling Amersfoort van het Nederlandse Rode Kruis het verzoek binnen van het hoofdkwartier in Den Haag om de hulpverlening aan de gevangenen van het PDA te organiseren. Er werd een comité gevormd bestaande uit het echtpaar Van de Pol, W. de Loos, mevrouw Van Reede van der Goes en H.A. Fischer. Mevrouw Van Overeem kreeg vanuit het kamp bijstand van de enige daarin achtergebleven gijzelaar, Jhr. Mr. W.C. Sanders tot Essenburg en de heren C. Haver Droeze en H.J. Baron van Asbeck. Bovendien liet zij zich dagelijks adviseren door de heren Joep Schols, Van Doorn en Frans van de Berg.
- 88) Mevrouw J. van Schaik-Reemst op 20 maart 2006
- 89) Evert Reemst had een akkertje pal tegen de prikkeldraadomheining aan die zijde van het kamp, waar de gevangenenbarakken waren gebouwd.
- 90) Roel Veldman, USA, 20 maart 2006
- 91) Na een lange omweg via Polen naar andere werkkampen in Duitsland, werd Roel in Tsjecho-Slowakije bevrijd door de Russen. Pas op 19 augustus 1945 keerde hij ernstig verzwakt terug in zijn vaderland.
- 92) Betreft drie brieven van respectievelijk Ds. E.T. van den Born (dd 22-11-1945), Rechercheur H.J.M. Overeem van de Politieke Opsporings Dienst "Utrecht-Oost" afd. Amersfoort (dd 04-07-1945) en de brief van het Hoofd van de Politieke Recherche Dienst afd. Amersfoort de heer R.van de Spoel (dd 12-02-1946) Bron: Mevrouw I. van Schaik-Reemst.
- 93) Onder de SS-ers in het kamp ontstond paniek. Koffers werden gepakt, auto's geladen. Alle gevangenen kregen hun burgerkleding terug, een groot aantal werd zelfs vrijgelaten. De geruchten bleken onjuist en tot in april bleven arrestanten de poort doorkomen.
- 94) Een vergelding voor de aanslag op Rauter bij de Woeste Hoeve bij Arnhem in de nacht van 6 op 7 maart 1944.
- 95) Dienst voor Speciale Hulpverlening van het Nederlandse Rode Kruis. Den Haag - Augustus 1945. R.O.van Gennepe...
- 96) Der Höhere SS- und Polizeiführer beim Reichskommissar für die besetzten Niederländischen Gebiete, O.U. den rg. April 1945. Das Polizei-Durchgangslager Amersfoort wird infolge Feindannäherung auf Befehl des Herrn Oberbefehlshabers der Niederlande tuit 475 Lagerinsassen (einschliesslich Kranken) der Beauftragten des Niederländischen Roten Kreuzes, Frau Van Overeem, zur Fortführung und Betreuung in eigener Zuständigkeit übergeben. Das Lager darf nicht für militärische oder sonstige Zwecke belegt und die Lagerführerin in der Fortführung des Lagers in keiner Weise behindert werden. Die zur Fortführung des Lagers vorhandenen Lebensmittel, Brennstoffe und Ausrüstungsgegenstände dürfen ebenfalls von keiner deutschen Dienststelle in Anspruch genommen werden. Die Lagerinsassen sind wegen Arbeitsdienstverweigerung in leichter krimineller Verfehlungen inhaftiert worden. Herr A. van Overeem ist als Lagerarzt eingesetzt. m.d.F.B. (gez.) SCHÖNGARTH SS-Brigadeführer und Generalmajor der Polizei
- 97) Een dag eerder, op 3 mei '45, verscheen er omstreeks 12.30 uur een Duitse onderofficier met dertig manschappen. Hij kwam mevrouw Van Overeem gevangen nemen. Zij zou aan de wacht wapens hebben verstrekt. Er wordt bevolen dat deze binnen vijf minuten ingeleverd moeten zijn, anders zullen de inmiddels aangebrachte pantservuisten in het kamp in werking worden gesteld en zal de bewaking van het kamp tegen de muur worden gezet. Er moet snel worden gehandeld. De B.S.-ers mengen zich vlug onder de kampbewoners van wie zij overalls krijgen. Bovendien worden de B.S.-ers in het kaartstelsel opgenomen, waarbij wordt genoteerd dat zij reeds in 1943 in het PDA waren aangekomen. Hun wapens worden snel verstoep en zichzelf ingedeeld bij bijvoorbeeld het water- en dynamocommando. De Duitse officier ontdekt geen van hen en moet zonder resultaat het kamp verlaten.
- NBS. Bij Koninklijk Besluit van 5 september 1944 werden de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten opgericht. Het KB bepaalde dat alle vrijwilligers, aangewezen door erkende verzetsorganisaties als de Ordedienst (OD), de Landelijke Knokploegen (LKP) en de Raad van Verzet (RVV) werden beschouwd als militairen in de zin der wet en geacht te behoren tot de Koninklijke Landmacht; om aldus mee te strijden voor de bevrijding van Nederland. Eenheden, uit deze vrijwilligers gevormd, werden aangeduid als Binnenlandse Strijdkrachten en georganiseerd in 19 gewesten, ieder onder een gewestelijk commandant. De BS stond onder leiding van de bevelhebber van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, prins Bernhard. Militair commandant was de kapitein der marechaussee J.L. Zegers. De BS waren gevestigd op de Beekensteinselaan 37. Omstreeks 17 mei werden bijna alle afdelingen van de BS overgeheveld naar het Militair Gezag (MG). Het gewapende onderdeel van de BS bleef voorlopig bestaan. Vele BS-ers hadden moeite met de nieuwe organisatievorm. Illegalen van het eerste uur hadden problemen met de later toegetreden BS-ers, vooral met degenen die zich pas na de bevrijding aangemeld hadden en dus tijdens de bezetting elk risico uit de weg waren gegaan. Al spoedig trokken de eersten zich terug. Anderen meldden zich aan als vrijwilliger voor de bevrijding van Nederlands-Indië.
- 98) Mevrouw Mien ter Horst- van de Rotte is zich levenslang de angst en schroom blijven herinneren waarmee zij net als andere Amersfoortse burgers op de hoofdpoot toeliep en even daarna het eigenlijke terrein betrad.
- 100) Bron: Het Nederlandse Rode Kruis (1867-1967) Jhr. G.M. Verspyck p. 174.
- 101) Een aantal gevangenen dat nog te zwak was, kon op krachten komen in een woning van het Rode Kruis in de Soembastraat.
- 102) Bron: Het Nederlandse Rode Kruis (1867-1967) Jhr. G.M. Verspyck p. 174.
- 103) De slachtoffers die in de nabijheid van het kamp waren begraven, werden aanvankelijk geborgen door dokter A. van Anrooy van het Rode Kruis en begrafenisondernemer P.H. van Haselen. Wat later kwam deze zware taak te rusten op de schouders van majoor Siedenbergh van de Dienst Identificatie en Berging. Een aantal, reeds vrijgelaten, NSB-ers stelde zich beschikbaar om te assisteren bij de bergingswerkzaamheden.
- 104) C. van Zwol (02-03-1910 te Leusden) was gemeenteraadslid, wethouder van financiën en loco-burgemeester van Amersfoort.
- 105) Cees van Zwol: voor het zover was, werden NSB-ers in de garage van Pon ondergebracht. Daarna in de Markthallen. Daarna kwamen er zoveel mensen dat moest worden uitgeweken naar de Bernhardkazerne. Daarna kwam het voormalige concentratiekamp aan de beurt. In totaal werden er zo'n 2500 mannen gevangen gehouden, apart van hen nog eens 1000 vrouwen en ongeveer 100 kinderen. Er was een ploeg van zo'n 400 man bewakingstroepen. Bron: Geschiedenis van een plek, concentratiekamp Amersfoort.
- 106) Uit het in mei 1946 verschenen verslag van de vaste Tweede-Kamercommissie voor privaat- en strafrecht omtrent politieke delinquenten bleek, dat de commissie 30 van de ruim honderd interneringskampen heeft bezocht. De commissie concludeerde dat de omstandigheden in de betreffende kampen nog op tal van punten verbeterd kon worden. Naar een ministeriële mededeling bedroeg het aantal gedetineerden op 1 mei 1946 74.235, waaronder 14.333

vrouwen. De Amersfoortse Courant van 9 mei 1946. Het financiële aspect: Het onderhouden van een massaal probleem als dat van de politieke delinquenten kostte ons land volgens Prof. mr. P.J.F.M. Duynstede 334.000.000 gulden. Dientengevolge derfde ons land 130.000.000 gulden aan inkomsten. Dat bracht de professor tot een aantal conclusies met als eerste: Het aantal in bewaring gestelden moet worden teruggebracht tot 25.000, op welk getal de categorie der zware gevallen wordt getaxeerd. De Amersfoortse Courant van 29 mei 1946.

107) Tussen 1948-1949 verschenen bij de niet meer bestaande uitgeverij De Keizerskroon te Haarlem vier drukken van 'Kamptoestanden'. Hierin werden de omstandigheden belicht waaronder mensen opgesloten waren in bewarings- en verblijfskampen. Direct na het verschijnen van de vierde druk in 1949, wendden Prof. mr. dr. G.M.G.H. Russel en Dr. H.W. van der Vaart zich tot de Nederlandse regering met het verzoek een officieel justitieel onderzoek in te laten stellen naar de omstandigheden in de bewarings- en verblijfskampen, zoals die waren beschreven in de eerder verschenen vier uitgaven. De toenmalige minister-president dr. W. Drees sr. antwoordde dat het kabinet had besloten een onderzoek in te laten stellen. Na overleg met de parlementaire enquêtecommissie droeg de minister van Justitie aan de procureur-fiscaal bij de Raad van Cassatie, mr. A.M. baron van Tuyl van Serooskerken een grondig justitieel onderzoek op. De officiële regeringsopdracht tot het niet-parlementair onderzoek, en de uitwerking daarvan, geeft de vijfde vermeerderde druk van 'Kamptoestanden 1944/45-1948', de geschiedkundige waarde die het toekomt. Bron: De vijfde vermeerderde druk van 'Kamptoestanden 1944/45-1948', dr. H.W. van der Vaart Smit. In het rapport van mr. A.M. baron Van Tuyl van Serooskerken aan de Parlementaire Enquêtecommissie: Het vormen van een oordeel omtrent de omvang der beweerdde misslagen en tekortkomingen in het onderzoek heeft evenwel uitgewezen en aldus kan het resultaat van het tot dusver gehouden onderzoek worden samengevat, - dat nagenoeg alom bewakers zich niet hebben onzien weerloze mensen te kwellen en te mishandelen, waarbij door de Duitsers gedurende de bezetting toegepaste methodes zijn overgenomen. Bron: De vijfde vermeerderde druk van 'Kamptoestanden 1944/45-1948', dr. H.W. van der Vaart Smit.

108) Clementie bepleit inzake politieke delinquenten. In de katholieke kerken werd op zondag 11 augustus 1946 een herderlijk schrijven voorgelezen. Daaruit bleek dat de bisschoppen zich erover verheugden, dat er ingrijpende maatregelen getroffen zouden worden, die, indien doelmatig uitgevoerd, een bevredigende oplossing van het probleem der politieke delinquenten optimaal konden bevorderen. Uit de brief bleek dat er in brede lagen van de bevolking ten gevolge van eigen ondergang en de verkrachting van rechtsvormen door de bezetter, een geest was gevaren van verbittering en wrok. Dit zonder onderscheid te maken tussen de werkelijke misdadigers en de tienduizenden, die in hun kortzichtigheid alleen maar geloofd hadden in de betoverende leuzen van de vijand. Na de bevrijding werden zij direct in grote groepen gearresteerd, zonder dat dit gevolgd werd door een breed opgezette en snelle berechting. Indien dit niet uitvoerbaar was, lag de fout in de hoeveelheid arrestaties en van die fout werden zij het slachtoffer. De brief eindigde met een ernstig beroep op de verschillende geledingen in onze bevolking om eraan mee te werken, dat de uitwerking van de getroffen maatregel zo zou geschieden, dat hij werkelijk een zegen wordt voor onze gemeenschap. Van deze samenvatting staat de originele tekst in de Amersfoortse Courant van 12 augustus 1946.

109) J.J. (Koos) Vorrink (Vlaardingen 7 juni 1891 – Amsterdam 19 juli 1955), was een Nederlandse politicus die fel gekant was tegen het communisme. Deze houding nam hij ook aan tegenover het nationaal-socialisme. Tijdens de Duitse bezetting veroordeelde hij fel de aarzelingen in de kringen van SDAP en NVV om zich radicaal te verzetten tegen de nationaal-socialistische overheersing. Op 1 april 1943 werd hij gearresteerd. Na een verblijf in de Scheveningse gevangenis, werd hij medio april 1944 overgebracht naar Haaren; van daaruit naar het concentratiekamp Sachsenhausen. Na de bevrijding door het Rode Leger keerde hij in juni 1945 in Nederland terug.

110) Aan de Politieke Recherche Afdelingen werd opgedragen een nominatieve lijst te verschaffen van alle gedetineerde politieke delinquenten die verdacht werden van strafbare feiten of misdagingen. Alle andere gedetineerden werden op uniforme wijze buiten vervolging en in vrijheid gesteld. De minister was zich er tenslotte van bewust en ervan overtuigd, dat het door de grote schaal van vrijlatingen niet mogelijk was, maatschappelijk zodanige maatregelen te treffen, dat de sociale omstandigheden van de vrijgelaten groep mensen ten volle bevredigend kon worden genoemd. De Amersfoortse Courant van 13 augustus 1946.

111) De Amersfoortse Courant van 15 augustus 1946.

112) Bron uitspraak Pater J. van Kilsdonk: De vijfde vermeerderde druk van 'Kamptoestanden 1944/45-1948', dr. H.W. van der Vaart Smit.

113) A.J. Spiekermann was waarnemend burgemeester van Amersfoort gedurende de periode van 11-7-1946 tot 1-11-1946. Bron: Archief Eemland Amersfoort

114) Kamp Amsvorde, Laan 1914 te Amersfoort, Kadastraal bekend gemeente Amersfoort Sectie nr. F. 1679 groot ca 2 ha

115) Algemeen Rijksarchief/Nationaal Archief, Ministerie van Oorlog/Defensie, Inv.nr. 5910, 24-9, brief 12 augustus 1946.

116) Voorts waren er ongeveer 650 mannelijke delinquenten overgeplaatst naar Hoorn en Schoorl, om daar te helpen de aardappeloogst binnen te halen. In die periode zaten er nog ongeveer 1700 mannelijke delinquenten. De Amersfoortse Courant van 12 augustus 1946.

117) Algemeen Rijksarchief/ Nationaal Archief, Ministerie van Oorlog/Defensie, Inv.nr. 5910, 24-9, Brieven: d.d. 4 september 1946, 16 augustus/12 september 1946.

118) Algemeen Rijksarchief/ Nationaal Archief, Ministerie van Oorlog/Defensie, Inv.nr. 5910, 24-9, brief 24 september 1946.

119) W.H. liet ir. C. Staf, president-directeur van de Nederlandse Heidemaatschappij, in 1943 weten, dat hij zich als 'gedeputeerde buiten dienst' afzijdig wilde houden bij de plannen met de Gelderse vallei. Tegelijkertijd bood hij hem zijn diensten aan met de mededeling niet op de voorgrond te willen treden. "De Gelderse Vallei heb ik levenslang doorkruist en bestudeerd" schrijft W.H. in 1943.

120) W.H. was zo gegriefd over de opheffing, dat hij daarover een brief stuurde naar de secretaris-generaal van het departement van Landbouw, en bij deze de opmerking ontlokte dat W.H. de "grenzen der beleefdheid bijna overschrijdt". W.H. leek even uit zijn rol te vallen. Na de bevrijding wordt een eventuele heroprichting van de Bosraad weer actueel, maar de regering besluit in deze negatief.

121) Binnert Philip de Beaufort diende in mei 1940 als luitenant bij het Korps Gele Ridders.

122) Binnert de Beaufort was door het huwelijk in 1937 van zijn broer Jhr. Willem Hendrik met de zus van Lodo van Hamel, Maria Laetitia van Hamel, aan hem gelieerd.

123) Van Hamel werd eind augustus als geheim agent als eerste boven Nederland, de bollenstreek in de buurt van Sassenheim gearacheerd, op 15 oktober 1940 bij het Tjeukemeer gearresteerd en op 16 juni 1941, tien dagen na zijn 26ste verjaardag, op de Larense heide gefusilleerd. Op die plaats staat nu een groot houten kruis. Na de dood van zijn broer zette Gerard het werk van hem voort. Hij hield zich vooral bezig met de financiering van de verschillende verzetsactiviteiten. Maar ook hij werd gearresteerd, veroordeeld en als 'Nacht und Nebel' gevangene getransporteerd naar Natzweiler, een concentratiekamp in de Elzas. Daar bezweek Gerard op 19 juli 1944 door uitputting en tuberculose. Op 8 maart 1952 werd het stoffelijk overschot van de gefusilleerde Van Hamel met militaire eer bijgezet op de Erebegraafplaats te Bloemendaal, waar hij bij de stoffelijke resten van zijn oudere broer, zijn laatste rustplaats vond.

124) Het betrof onder meer Duitse verdedigingswerken in het gebied tussen Hoek van Holland en Den Haag en een overzichtssituatie van de Nederlandse politiek op dat moment. Volgens rechter dr. Schumacher, die Dulith eind oktober 1943 ter dood veroordeelde, was dit het beste spionagemateriaal dat ooit in Holland was gemaakt en dat duizenden Duitse soldaten het leven had kunnen kosten. De journalist P.M. (Mathieu) Smedts zou via een ontsnapingslijn naar Zwitserland gaan en aan hem vroeg Dutilh of hij Binnert de Beaufort mee wilde nemen.

125) P.M. Smedts hield zich sinds enkele maanden bezig met een ontsnapingsroute voor met name Joodse vluchtelingen via de Nederlands-Belgische grens bij Roosendaal-Essen, Brussel, bezet Frankrijk en 'onbezet' Vichy-Frankrijk naar Zwitserland. De deportaties van Joodse landgenoten was in de zomer van 1942 begonnen. De Duitse-Joodse vrouw Anja Horowitz was met haar 5-jarige dochterje op de boerderij van de ouders van Smedts in de Zwarte Plak, een buurtschap van het Limburgse dorp America, ondergedoken.

126) Pelsler, doctorandus in de medicijnen, en journalist Ekker werden begin april 1943 - nadat zij in de maanden daarvoor enkele tientallen Joodse Nederlanders grotendeels naar Zwitserland hadden gebracht en tussen de illegale Parool-groep in Amsterdam en het Nederlandse gezantschap in Bern inlichtingenmaterieel hadden uitgewisseld - in Amsterdam gearresteerd en op 14 maart 1944 door het Deutsche Obergericht in Utrecht wegens 'Beihilfe zum

unerlaubten Grenzübertritt' veroordeeld tot tien resp. vijftien maanden gevangenisstraf met aftrek van voorarrest. Aangezien hij langer dan tien maanden in voorarrest had gezeten, meende Pelser de volgende dag te worden vrijgelaten. Hij werd echter op de stoep van de gevangenis aangehouden, naar kamp Amersfoort overgebracht en - als 'deutschfeindlich' beschouwd - 'vrijwillig' in krijgsgevangenschap naar kamp Muhlberg a/d Elbe gevoerd, waar hij op 23 april 1945 werd bevrijd. Ekker bleef tot juli 1944 in gevangenschap in Kleef en was hierna tot de bevrijding actief in de illegale Parool-organisatie in Utrecht. (Bron: De Erebegraafplaats te Bloemendaal p. 740)

127) Later bleek de 'ontsnappingslijn' van Brussel via Besançon naar Zwitserland in oktober 1942 te zijn gepenetreerd door de Abwehr.

128) Jan Meijer en Wim van Norden bleken al op resp. 27 oktober en 28 oktober te zijn gearresteerd. Bron: Vluchtweg Zwitserland, Henk E. Pelser.

129) Door de opzienbarende arrestatie van Mathieu Smedts en zijn reisgenoten waren de Brusselse passeurs zo huiverig voor ons geworden, zegt Pelser in zijn boek Vluchtweg Zwitserland, dat hun prijzen de pan uit rezen. Eind november 1942 rekenden zij voor het transport van Brussel naar Zwitserland ruim 9000 gulden per persoon - in die tijd kon je daar een huis voor kopen. Wel moet gezegd worden dat zij altijd betrouwbaar zijn geweest en dat al hun cliënten veilig in Zwitserland zijn aangekomen.

130) Bodens was dr. Wilhelm J. Bodens uit Bonn, die sinds 1935 regelmatig in Nederland kwam. Eind 1939 polste hij NSB-leider A.A. Mussert hoe deze zou reageren op een Duitse inval in Nederland. Sinds oktober 1939 was Bodens in dienst van de Abwehr. In de herfst van 1941 kreeg Bodens - die vloeiend Nederlands sprak - van H.J. Giskes, hoofd van Dienststelle III F (Abwehr fremder Dienste/militaire contraspionage) van de Ast (Abwehrstelle)-Nederland in Scheveningen de opdracht een apparaat van geschikte V(ertrauens)-Männer te organiseren: Nederlandse verraders die, als hoofd- of eventueel, informatie over illegaal werk droegden aan de Abwehr en zich binnendroegen in illegale groepen. 'Meesters' was de schuilnaam van de Nederlander Jozef van Poppel, die voor de oorlog voor de Duitse Abwehr in Amsterdam werkzaam was geweest en na de bezetting als V-Mann voor de Abwehr vooral in Brussel actief was. Samen met zijn vriendin Helena (Leentje) Lam lukte het hem zich in Amsterdam in te dringen in de groep rond Jan Meijer, redacteur van het illegale blad Het Parool. Toen Pelser en Smedts omstreeks - eind augustus 1942 begonnen een vluchtroute via Roosendaal, Brussel en Besançon naar Zwitserland op te zetten, gaf Meijer aan Pelser het Brusselse adres van Meesters - "die hem als betrouwbaar bekend stond en mij zeker met contacten behulpzaam zou kunnen zijn". (Bron: De Erebegraafplaats te Bloemendaal p. 740)

131) Zie ook: Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, dr. L. de Jong, dl 8: p. 262

132) Zie ook Waarheid en leugen in het verzet, Mathieu Smedts, va. p. 90.

133) Kerst in Scheveningen p. 32-33

134) Tot op heden is niet bekend is wie deze Dirk Folmer was.

135) Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, dr. L. de Jong, dl 8: 288

136) Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, dr. L. de Jong, dl 8: 288; Kerst in Scheveningen. Binnert Ph. de Beaufort, p. 32-45

137) Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, dr. L. de Jong, dl 8: 262

138) Bij de familie G. Ruiter aan de Velsseweg 58 te Amsterdam en bij de familie Hendriksen aan de Rijnbandijk in Opheusden.

139) Amsterdamse verzetsgroep CS6.

140) Binnert Philip de Beaufort, Kerstmis in Scheveningen, Amsterdam (Drukkerij Th.E. Nije), 1944. De Beaufort bepaalde dat de opbrengst van het illegaal uitgegeven boek (medio 1945 bedroeg deze f 4000,00 à f 5000,00 ten goede moest komen aan de inmiddels gearresteerde en weggevoerde Dirk W. Folmer of, indien hij niet zou terugkeren, aan diens weduwe Th.F. Folmer-van Nes. Het 31 pagina's dikke Kerstmis in Scheveningen werd na de bevrijding in 1945 nog eens uitgegeven (met een inleiding over De Beaufort), nu door de voormalige uitgeverij De Bezige Bij. (Bron: De Erebegraafplaats te Bloemendaal p. 740)

141) Dirk Willem Folmer, gehuwd met Th. F. (Door) Folmer-van Nes, opgeleid tot leraar lichamelijke opvoeding, aan de Utrechtseweg in Zeist een Instituut voor Fysische Therapie, werd op 24 juli 1944 (onder de valse naam Nijman) in de Valeriusstraat 105 in Amsterdam gearresteerd. Wat hem uiteindelijk is overkomen, is tot op heden niet te achterhalen geweest. Reeds in de herfst van 1944 ondernamen vrienden van Folmer pogingen achter diens verblijfplaats te komen. Zo vernam Binnert de Beaufort in die periode dat zijn vriend in de omgeving van Hannover zou verblijven. In juli 1945 werd het onderzoek zeer intensief ter hand genomen en werden tientallen mensen gehoord en ondervraagd: (verzets)vrienden, onderduikgevers, gevangenispersoneel (de administratie van het HvB-Weteringschans was op Dolle Dinsdag verbrand), ziekenhuispersoneel en voormalige Sipo-medewerkers (als Albers, Ruhl, Viebahn en Viemann). Sommigen verklaarden dat Folmer naar Duitsland was overgebracht (iemand zei dat hij per trein via Oldenzaal was weggevoerd; ook de gevangenis in Kleef werd als mogelijke verblijfplaats genoemd), anderen meenden dat hij naar Den Haag was vervoerd, daar overgedragen was aan een medewerker van de Abwehr en "stellig dood was als straf voor [zijn] ontvluchting"(Viebahn). Mevrouw A.M. le Cosquino de Bussy-van der Lelie - die in deze kwestie Lages persoonlijk hoorde - verklaarde er zeker van te zijn dat Folmer was gefusilleerd: "Een dergelijke invalide (hij was zeer zwak en vermagerd wordt niet naar Duitsland vervoerd." Een positief resultaat had het onderzoek niet: nooit is duidelijk geworden wat met Folmer is gebeurd. Niemand heeft ooit zijn graf gevonden. (Bron: De Erebegraafplaats te Bloemendaal p. 741) Over Dirk Willem Folmer verscheen het volgende boek: Dirk Willem Folmer; Dagboek uit Kamp Amersfoort, Walburg Pers / Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort, 2005, ISBN 90.5730 356.6

142) Ter plaatse in een duinterrein van ongeveer 6 ha langs de Bloemendaalseweg, ter beschikking gesteld door de erven Van der Vliet.

143) Bronnen: dr. L. de Jong; Het Grote Gebod, dl I p. 539; Bezet gebied, Dag in Dag uit. 1939-1945; De Erebegraafplaats te Bloemendaal, Peter H. Heere en Arnold Th. Vernooij

144) Het Grote Gebod, dl. 1, p. 539

145) Als eerste kwam de rechtenstudent Aubin Nepveu. Na hem meldde zich Diek van Lynden. Hij was eerder ondergedoken bij een oude dame in Doorn, waar hij zich verschrikkelijk verveelde. Net als Aubin en Diek, vond tenslotte ook Rijnhard de Beaufort, volgens zijn persoonsbewijs een landbouwer, onderdak in de woning.

146) In de loop van 1944 werd het almaar drukker in de villa. Er werden evacués uit Wolfheze ondergebracht, maar ook Duitse militairen ingekwartierd. In de laatste oorlogswinter had iedereen een dagtaak aan overleven. Reichscommissar Seyss Inquart had wraak genomen voor de spoorwegstaking, die in september 1944 naar aanleiding van de landing van de geallieerden was begonnen. De aanvoer van voedsel in de door de Duitsers bezette gebieden stagneerde en er ontstond grote nood onder de bevolking. In de Hongerwinter 1944/1945 was de ellende niet te overzien, vooral in de grote steden. Mensen stierven van de honger. De bevolking ondernam tochten naar het platteland om tegen elke prijs aan voedsel te komen. Het was de hoogste tijd dat ons land werd bevrijd.

147) Nadat het Duitse Ardennenoffensief tot staan was gebracht, slaagden de geallieerden er in de Rijn over te steken bij Remagen. Eenmaal over de rivier zwenkten de Engelsen en Canadezen naar het noorden om Oost-Nederland te bevrijden. Het westen van het land raakte geïsoleerd.

148) De manschappen werden ondergebracht in gebouwen die door de Duitsers geheel of gedeeltelijk waren gevorderd, bijvoorbeeld Kasteel Broekhuizen en Hotel De Donderberg. Ook in de Lomboklaan nam de bezetter vijf huizen in beslag. Drie daarvan bleven tot het einde van de oorlog bezet. Het huis 'De Steiger' was opslagplaats en wapenkamer voor de Duitsers. 'De Strohoed' deed dienst als kwartier en keuken. In de 'Stube' werd de administratie gevoerd. Het geheel stond onder commando van Hauptscharführer Adolf Grünwald, die luisterde naar de bijnaam Spies. Op 5 mei 1945 waren in deze huizen vijftien of zestien SS'ers gelegerd. Ze behoorden tot de 'tros' van de 7e Compagnie 11^e Bataljon, Regiment 84 van de Freiwillige Grenadier Brigade Landstorm Nederland van de 34^e DD-devisie. Deze pro-Duitse Nederlanders van de tros deden geen dienst aan het front. Het waren administrateurs, koks, ordonnances, paardenverzorgers en personeelsleden van de wapenkamer.

149) Zie o.a. Leed en verzet in Leersum 1940-1945, F.I.M. van der Laan, p. 76, 77

150) Bronnen: Zie o.a. Leed en verzet in Leersum 1940-1945, F.I.M. van der Laan; Een bevrijding, Koos van Zomeren; De bevrijding van Leersum 5 mei 1945, scriptie E.A.T. Hoogendijk; dr. L. de Jong; Bezet gebied, Dag in Dag uit. 1939-1945.

151) Bezet gebied, Dag in Dag uit. 1939-1945, p. 151

152) Waterdichte bewijzen ontbreken, maar de gebeurtenissen zijn waarschijnlijk als volgt verlopen.

- 153)** Bron: Een bevrijding. Koos van Zomeren. Proces-verbaal naar een op 9 januari 1948 voltooid onderzoek, gedaan door: Tj. Holwerda, wachmeester 1^e klasse bij de Rijkspolitie. Wolter Barteld Hutten, geboren te Kampen op 28-02-1904. De verzamelde processen-verbaal berusten in het archief van de gemeente Leersum.
- 154)** De drie vrienden Jhr. Mr. Rijnhard de Beaufort, Aubin Roosmale Nepveu en Diederik Jan baron van Lynden werden begraven in de aarde van het landgoed Landhuis te Maarsbergen.
- 155)** Op het monument, naar een ontwerp van W.P.C. van der Horst en dat in 1948 werd onthuld, staat de tekst: 1940-1945 LEERSUMS VERZET TER NAGEDACHTENIS. De gemeente Leersum had een actieve verzetsbeweging, die naar verhouding een zware tol heeft betaald. Zowel in Duitsland, als bij het natuurgebied Natewisch zijn vier verzetsmensen omgekomen. Tijdens een confrontatie met Nederlandse SS'ers vielen op 5 mei 1945 aan beide zijden vier doden. Koos van Zomeren heeft over deze gebeurtenissen in Leersum een roman geschreven.
- 156)** Brief van Defensie aan N.V. Landgoed Den Treek, dir. jhr. W.H. de Beaufort. In aan deze brief gerelateerd overzicht: Begrepen in het terrein, gelegen aan de Laan 1914 te Leusden, waarvan een huurovereenkomst is aangegaan goedgekeurd bij aanschrijving van het Ministerie van Oorlog, afd.K.I.Bur.3. nr. 2651 van 12 mei 1947. Aanvang huur 1 september 1946, einde huur 31 augustus 1951. Het sportterrein dient als zodanig te worden ingericht. Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie, Eerstaanwendend Ingenieur der Genie Luitenant-Kolonel J.C. Stumphius (HKK) Archief Ea1 Amersfoort, Brief nr. 2369, 10 juni 1947
- 157)** In 1947 stonden er (buiten) het terrein van het voormalige gevangenkamp nog enige barakken van de Dienst Identificatie en Berging, terwijl deze dienst toen over enige bureaus in het kamp beschikte. De Dienst Identificatie en Berging bleef haar taak tot 1951 uitoefenen. Daarna werd de Dienst ontbonden en werd, naar Amerikaans voorbeeld, de Gravidienst van de Koninklijke Landmacht opgericht. Deze dienst zorgt er tot heden ten dage voor dat een gevonden gesneuvelde alsnog een evoullle begrafenis krijgt.
- 158)** Precieze data zijn niet bekend.
- 159)** J.H. Scheps. Gekoppeld aan de brief d.d. 14-2-47 (8) ondertekend (12-2-1947) door R. van Nauta Lemke zit de rechtstreekse brief van de eerstaanwendend-Ingenieur der Genie, luitenant-kolonel J.C. Stumphius d.d. 17 februari 1947 aan de minister van Oorlog waarin Stumphius aan de minister een uitvoerige rapportage schrijft over Het kamp aan de Appelweg te Leusden. Daarin o.a over de mogelijkheden om het voormalige PDA als monument te laten voortbestaan. Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie HKKL
Brief no. 518 / onderwerp: Kamp aan den Appelweg / d.d. Amersfoort 17 februari 1947 (Ea1 Amersfoort ds.1 map 1947 nr. 528/47).
- 160)** Bron: Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort.
- 161)** Johannes H. Scheps, (1900-1993). Als evangelist naar Vlaanderen in 1923; lid van de SDAP 1931; voorzitter Religieus-Socialistische Gemeenschap Zeist; verzetsstrijder, gaf illegale brochures uit bij zijn uitgeverij 'Op Korte Golf'; partijbestuurder PvdA, secretaris van de PCWG; voorzitter Comité Internationaal Hulpwerk PvdA-NNV; Tweede Kamerlid 1946-1967; raadslid en wethouder van Zeist tot 1970; lid van de Commissie Versteeg; kwam op voor de rechten van nationale bewegingen, onder andere van de Molukkers. Bron: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. www.iisg.nl/archives/nl
- 162)** Stumphius trof er een op 19 oktober 1946 gedateerd exemplaar aan van "Op korte Golf". (Universiteitsbibliotheek Universiteit Amsterdam, kr. 362 "Op korte Golf" 19 oktober 1946.)
- 163)** Behoudens een korte verwijzing naar de memorie van antwoord op de oorlogsbegroting
- 164)** J.H. Scheps. Gekoppeld aan de brief d.d. 14-2-47 (8) ondertekend (12-2-1947) door R. van Nauta Lemke zit de rechtstreekse brief van de eerstaanwendend-Ingenieur der Genie, luitenant-kolonel J.C. Stumphius d.d. 17 februari 1947 aan de minister van Oorlog waarin Stumphius aan de minister een uitvoerige rapportage schrijft over Het kamp aan de Appelweg te Leusden. Daarin o.a over de mogelijkheden om het voormalige PDA als monument te laten voortbestaan. Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie HKKL
Brief no. 518 / onderwerp: Kamp aan den Appelweg / d.d. Amersfoort 17 februari 1947 (Ea1 Amersfoort ds.1 map 1947 nr. 528/47)
- 165)** Als hij bereid was een verklaring te tekenen dat hij niet meer zou publiceren, zou hij er met een lichte straf afkomen, zo werd hem meegedeeld. Scheps weigerde te tekenen. Hij wilde tegen de Duitsers blijven schrijven, en liegen mocht nu eenmaal niet. Nadat hij bij toeval in februari 1944 in de trein werd gearresteerd, zat Scheps van april 1944 tot februari 1945, toen hij via een corrupte kamffunctionaris vrijkwam, in het *Polizeiliches Durchgangslager* in Amersfoort. Bron: Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidsbeweging (BWSA) in Nederland. www.iisg.nl/archives/nl
- 166)** Grijs verleden, Chris van der Heijden.
- 167)** Hans van Ketwich Verschuur, die een beminnelijk, integer, een zeer bevlogen en belezen mens was, raakte in 1941 betrokken bij illegale werkzaamheden in het verzet, waarna hij door verraad op zondagmorgen 18 oktober 1942 met een groep van tien verzetsmensen in Rotterdam werd gearresteerd in het gebouw "Geloof en Vrijheid". Via het SD-kantoor Mathenesserlaan kwam hij terecht in het politiebureau Het Haagse Veer, waarna Hans op 22 december 1942 werd overgebracht naar Kamp Amersfoort. Behalve dit kamp, overleefde hij ook het concentratiekamp Vught, Sachsenhausen, Neuengamme en Oraniëburg. Eind april 1945 werd hij met andere gevangenen door de Duitsers in de ruimen van het schip de Cap Arcona samengeperst, die met de Thielbek en Athen voor Neustadt (Holstein) in de Lübeckse baai voor anker lag. De bedoeling was deze politieke gevangenen naar het neutrale Zweden te transporteren om ze daar vrij te laten. Op 3 mei 1945 werden drie schepen echter gebombardeerd door Engelse bommenwerpers die de opdracht hadden om alle scheepstransporten op de Oostzee te verhinderen. Ook dit overleefde Van Ketwich Verschuur. Jaren nadien sprak hij met een bevriende Engelse luchtvaartattaché over zijn ervaringen. Deze hoorde hem aan, zweeg even en zei dan: "I am the wingcommander that bombed your ship". Hoewel hem na terugkeer in Nederland werd aangeraden om weer bij de SMN te gaan werken, koos hij voor het Nederlandse Rode Kruis. Hans was ervan overtuigd dat hij met zijn opgedane ervaringen in de kampen in oorlogstijd veel voor deze organisatie kon doen. Hij werd directeur-generaal en was in die rol in die naoorlogse jaren nauw betrokken bij de wederopbouw van Nederland. Hans van Ketwich Verschuur, die in allerlei landen nog diverse uiteenlopende functies vervulde, overleed in 1995 in Den Haag op de leeftijd van 89 jaar. Bron: Nando en Alexander van Ketwich Verschuur en Mv. G.J. Blydenstein - de Beaufort ; **Mr. W.J.B. Versfelt** (*14-12-1895 te Haarlem - † 15-04-1962 te Amersfoort, studeerde en promoveerde in Leiden) was advocaat-procureur in Amersfoort en was daar vanaf 1934 woonachtig. Mr Versfelt had op de Utrechtseweg zijn kantoor en woonde in villa "Huize Fokkerbosch" aan de Laan 1914. Daar overleed hij ook. Uit een achtergelaten legitimatiebewijs (op de buitenzijde staat vermeld: nr. 500, aan de binnenzijde staat genoteerd: L 22-00 20 79) blijkt, dat Mr. W.J.B. Versfelt plaatselijk commandant was van de Raad van Verzet in het Koninkrijk der Nederlanden. Voor zijn voorbeeldig functioneren binnen de Stichting 1940-1945 krijgt hij via een schrijven van 8 oktober 1953 van het hoofdbestuur de legpenning van de Stichting aangeboden. Mr. W.J.B. Versfelt was eerder redacteur van het Algemeen Indisch Dagblad "De Preangerbode". Samen met de directeur van voornoemd dagblad, mr. C.W. Wormser, reisde mr. Versfelt als eerste passagier met de vliegdiens van de Britse Royal Air Mailde reis naar Nederlands Indië. Bron: privéarchief familie Versfelt.
- 168)** Gekoppeld aan de brief d.d. 14-2-47, ondertekend (12-2-1947) door R. van Nauta Lemke zit de rechtstreekse brief van de eerstaanwendend-Ingenieur der Genie, Luitenant-Kolonel J.C. Stumphius d.d. 17 februari 1947 aan de Minister van Oorlog waarin Stumphius aan de Minister een uitvoerige rapportage schrijft rapportage over Het kamp aan de Appelweg te Leusden. Daarin o.a de opmerking dat bepaalde onderdelen van de PDA, welke er nu nog staan, maar voor de militairen dienst geen zin hebben, voorlopig blijven staan. Hieronder begrijp ik de wachttorens, de gemetselde ingangspoort e.d. Daaruit blijkt onomstotelijk dat genoemde onderdelen op 17 februari 1947 nog bestonden. Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie, (HKK), (Ea1 Amersfoort ds.1 map 1947 nr. 528/47) Brief no. 518 / onderwerp: Kamp aan den Appelweg / d.d. Amersfoort 17 februari 1947.
- 169)** Prins Willem van Oranje kwam in 1572 naar Delft en ging daar in het Sint-Agathaklooster wonen. Van toen werd dit Het Prinsenhof genoemd. Nadat de Spaanse koning Filips II hem in 1580 in de ban deed, werd de prins in 1584 door Balthasar Gerards vermoord. Het Vaderlandse Geschiedenisboek, Nationaal Archief; Kalendarium Geschiedenis van de lage landen in jaartallen, Dr. H.P.H. Jansen.
- 170)** Bron: Sta een ogenblik stil, Monumentenboek 1940-1945, Wim Ramaker/Ben van Bohemen. Toen zijn gevorderde leeftijd en een longziekte Raedecker parten gingen spelen, nam zijn zoon veel werk van hem over. De onthulling maakte Raedecker niet meer mee. Vier maanden voor die tijd overleed hij.
- 171)** Bron: Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

- 172)** De opdrachtgever was het Bestuur van de Opleidingsschool voor gemeentepolitie, Leusden. Ontwerp en bouwdirectie was in handen van Ir. L.H. de Keijser van het Architectenbureau Van der Grinten, Heijdenrijk en Manche, Environmental Design n.v., Amersfoort. Uitvoering: n.v. Spoorweg Bouwbedrijf, Maarsse.
- 173)** Van soortgelijke klokkenstoelen is tot nu toe niets bekend.
- 174)** Lees in het infobulletin nr. 16 / januari 2006, in het artikel over DHV hoe e.e.a. gerealiseerd werd.
- 175)** De aanpak van de zware georganiseerde criminaliteit, terreurbestrijding, het toezicht op de Nederlandse hoofdverkeerswegen op het water, de weg en het spoor, informatiecoördinatie, het verzorgen van de kleding en uitrusting voor de Nederlandse politie, het trainen van politiepaarden en -honden, de beveiliging van leden van het KoninklijkHuis. Uiteenlopende politiewerkzaamheden met één overeenkomst: binnen de Nederlandse politie zijn ze allemaal landelijk georganiseerd. Bijvoorbeeld omdat bundeling van kennis en expertise een duidelijke meerwaarde oplevert. Omdat de politietaak een bijzondere, centrale organisatie vereist of een specialistisch karakter heeft. Omdat een landelijke organisatie efficiënter en kostenbesparend werkt. Deze werkzaamheden zijn ondergebracht in het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD). De politiepartner die met en voor de regionale korpsen werkt aan een veilige samenleving. Het KLPD heeft twaalf uitvoerende diensten, zoals de Dienst Verkeerspolitie of de Dienst Nationale Recherche.
- 176)** Het behouden en bevorderen van natuur- en landschapsschoon zijn het voornaamste doel van de Vereniging, waarin, gesteund door de overheid, beseigenaren samenwerken.
- 177)** De jury omschrijft zijn activiteiten als zeer belangrijk pionierswerk voor de regionale natuurbescherming, vooral voor Het Utrechts Landschap: "Gij hebt de gedachte van de grote van Tienhoven... op waarlijk voorbeeldige wijze gerealiseerd".
- 178)** De stichting houdt zich tegenwoordig vooral bezig met het organiseren van reünies voor de talrijke afstammelingen van de oprichters van de familielandgoederen.
- 179)** Zijn bemoeienissen met de landbouw verdwenen na 1945 allengs wat naar de achtergrond. Ook nadat W.H. in 1950 directeur van zijn beheerskantoor't Schoutenhuis af was, bleef hij hier een vinger in de pap houden. Aanvankelijk als gedelegeerd commissaris, vanaf 1960 -W.H. was inmiddels 79 jaar- als voorzitter van de Raad van Commissarissen. Pas op 90-jarige leeftijd droeg hij de voorzittershamer over.
- 180)** Zijn zoon, Jhr. J.W. de Beaufort, noemt zijn vader een bruggenbouwer: "Hij probeerde steeds mensen en zaken met elkaar te verzoenen en conflicten door overleg op te lossen. Hij kwam altijd met een oplossing, ook al botsten de belangen".
- 181)** Tegenwoordig ligt de nadruk op de grondgebonden landbouw, het conserveren en ontwikkelen van bijzondere natuurwaarden en op de bosbouw. Samen met een gezond financieel beleid wordt zo het voortbestaan van dit bijzondere Landgoed gewaarborgd. Na bijna twee eeuwen bestaat de familie De Beaufort inmiddels uit veel nazaten die aandeelhouder zijn van Landgoed Den Treek-Henschoten BV. Het Bestuur heet u namens de aandeelhouders welkom in dit unieke gebied met haar grote diversiteit in natuur en cultuurhistorische waarde.